

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Kajetán Holeček

Politika Václava IV. vůči Židům v Čechách

Wenceslas IV.'s politics against Jews in Bohemia

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat v první řadě paní PhDr. Blance Zilynské Ph.D. za její obětavé a trpělivé vedení mé práce, za cenné rady a podněty, díky kterým jsem mohl práci dokončit. Velký dík patří také panu Mgr. Tomáši Veličkovi Ph.D., který mě upozornil na toto dosud nezpracované téma a pod jehož vedením jsem začal práci psát. Děkuji mu zároveň za jeho ochotu a rady, kterými mě podporoval i v době, kdy již práci vést nemohl. Konečně bych pak chtěl poděkovat paní PhDr. Evě Doležalové Ph.D. za její rady, které mi pomohly vyřešit několik problémů během psaní práce a panu doc. PhDr. Pavlu Sládkovi Ph.D. za jeho postřehy a podněty.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. května 2018

.....
Kajetán Holeček

Klíčová slova:

Václav IV., 1361–1419, Židé, Čechy, středověk, města

Key words:

Wenceslas IV., 1361–1419, Jews, Bohemia, Middle Ages, Cities

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá dosud nezpracovaným tématem politiky Václava IV. vůči Židům v Čechách. Vychází především z panovníkových listin, dále pak z vybraných narativních pramenů. Hlavní osu práce tvoří vyvlastnění židovských dluhů z roku 1385, dále útok na pražské Židy z roku 1389 a konečně pak exkurs do králova přístupu k Židům v jednotlivých městech: Chebu, Hradci Králové a Českých Budějovicích. Na základě tohoto pramenného základu se pokusím vystihnout základní rysy postupu Václava IV. vůči Židům, nakolik odpovídal dobovým konvencím a refletoval jednání svých předků.

Abstract

The bachelor thesis focuses on the topic of Wenceslas IV.'s politics against Jews in Bohemia. My research is based on the king's privileges and the narrative sources. There are three main topics in this work. What was the meaning of deletion of Jewish debts in 1385? How did the pogrom in Prague in 1389 affect the king's politics against the Jews? The third topic concern with cases from three cities in Bohemia (Cheb, Hradec Králové and České Budějovice), to know king's common method of dealing with Jews. Based on these sources I want to describe the main points in Wenceslas' politics against Jews and the differences between his politics and politics of his ancestors.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1. Úvaha nad pramennou základnou	10
2. Židé v Čechách do nástupu Václava IV. na český trůn.....	14
2.1. Židovské osídlení	16
2.2. Právní postavení Židů v českých zemích	25
2.3. Židé ve městech.....	29
3. Židé za vlády Václava IV.....	33
3.1. <i>Judenschuldentilgung</i>	36
3.2. <i>Passio Iudeorum Pragensium</i>	40
3.3. Příklady z jednotlivých měst	45
4. Závěr.....	52
5. Seznam zkratk	57
6. Bibliografie.....	58
6.1. Prameny.....	58
6.2. Literatura	59
7. Přílohy	65

1. Úvod

V rámci této práce se zaměřím na vztah Václava IV. k Židům v Českém království. Budu sledovat, jak se vyvíjel přístup panovníka k židovskému obyvatelstvu, zda vykazoval nějaké výrazné odlišnosti od přístupu jeho předchůdců, zda se lišil od jeho postupu v Říši, nebo zda byl konzistentní. Židé žijící v českých zemích na přelomu 14. století jistě zažívali obdobné strasti jako jejich křesťanští sousedé, přesto však byla jejich pozice jiná a specifická. Vývoj židovské politiky panovníka chci reflektovat především na základě materiálu, jehož záměrem bylo politiku tvořit. Bude se tedy převážně jednat o materiál panovnických listin a mandátů, kterými panovník, nebo jeho úředníci podnikali konkrétní kroky vůči Židům. Vzhledem k tomu, že tento materiál tvoří pouze jakousi vnější skořápku skutečné situace židovského obyvatelstva v českých zemích, pokusím se, nakolik to jen bude možné, přihlédnout i k pramenům, které poskytují pohled na židovské obyvatele z jiných perspektiv, aby tak celkový obraz Židů a jejich společenského postavení v předhusitském období poskytoval co možná nejvěrohodnější reprodukci historické reality. Jsem si však vědom, že věrný popis skutečné situace možný není, rád bych se mu však alespoň trochu přiblížil.

Ve své práci budu vycházet především z pramenných edic. O židovském osídlení za vlády Václava IV. můžeme uvažovat především v rámci měst, venkovské osídlení bylo marginální, pokud vůbec v kontextu českých zemí existovalo.¹ Z tohoto důvodu bude pro moji práci základním východiskem edice *Codex iuris municipalis*² Jaromíra Čelakovského a Antonína Haase, konkrétně její první a druhý díl, a první svazek dílu čtvrtého. Zohledním tak židovské osídlení jak ve městech královských, včetně pražských měst, tak ve městech poddanských, výhradně však na území Čech. Další nezbytnou pramennou edicí pro zpracování Václavovy politiky vzhledem k židovskému obyvatelstvu je regestová edice *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)*.³ Pracovat budu i s formulářovými

¹ K otázce povahy židovského osídlení ve středověku na území Svaté říše římské viz TOCH, Michael. *The Formation of Diaspora: the Settlement of Jews in the Medieval German Reich*, in: Aschkenas – Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden, 7 (1997), s. 55–78; podrobně se otázce židovského osídlení budu věnovat ve zvláštní kapitole.

² ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis. I, Privilegia měst pražských*. Praha, 1886 (dále jen CIM I). ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis. II/1, Privilegia Královských měst venkovských v Království Českém z let 1225–1419*. Praha, 1895 (dále jen CIM II/1). HAAS, Antonín. *Codex iuris municipalis. IV/1, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*. Praha, 1954 (dále jen CIM IV/1)

³ BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. - 1419 aug. 16.)*. Tomus V, *Fontes archivi nationalis*. Praegae, 2012 (dále jen RBMV V/1)

sbírkami, pro období Václavovy vlády je relevantní formulářová sbírka Jana z Přimdy, kterou edičně zpracoval František Palacký.⁴

Nemohu v práci opomenout ani dvoudílnou registrovou edici Bohumila Bondyho a Františka Dvorského *Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien von 906 bis 1620*.⁵ Tato práce obsahuje souhrn dokumentů, které se týkaly Židů po celé období starších dějin. Ke kontextu dějin Židů v českých zemích je potřeba zmínit i edici *Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku: od počátků do roku 1347*.⁶ Jakkoli sice tato edice končí již v roce 1347, a není tedy pro samotné dějiny Židů za Václava IV. relevantní, přesto přináší prameny, které jsou potřebné pro poznávání vývoje židovského osídlení v českých zemích. Naprosto nezbytná je také práce *Germania Judaica*, která mapuje veškerá místa, na nichž Židé během středověku sídlili. Vzhledem k tomu, že pokrývá celou Svatou říši římskou, vztahuje se i na české země. Pro mnou zkoumané období je nejdůležitější díl třetí,⁷ vzhledem k vývoji osídlení však není možné pominout ani předchozí dva díly.⁸

Politika Václava IV. vůči Židům zůstává prozatím spíše v ústraní badatelského zájmu. Samotné dějiny Židů v českých zemích jsou komplexně pojednány pouze v práci Tomáše Pěkného,⁹ toto zpracování však může poskytnout jen základní přehled o problematice dějin českých Židů. Dějinám Židů v českých zemích ve středověku se tak věnují především dílčí studie, které však zhruba pokrývají celé období doloženého židovského osídlení v Čechách. Lucemburské období je na odborné úrovni zpracované hojně. Nutné je zmínit práci, která se věnuje lucemburské židovské politice celkově, totiž studii Wilhelma Hanische *Die Luxemburger und die Juden*.¹⁰ Podrobně je popsána politika Jana Lucemburského vůči Židům v práci Jörga R. Müllera *König Johann von Böhmen und die Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien (1310–1346)*.¹¹ Vztah Karla IV. k Židům je podrobně zpracován, z mnoha studií zde

⁴ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte: nebst Beilagen; ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert. Zweite Lieferung*. Prag, 1847.

⁵ BONDY, Gottlieb – DWORSKÝ, Franz. *Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien von 906 bis 1620, 1, 2*. Prag, 1906.

⁶ *Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku: od počátků do roku 1347*. Praha, 2015. Archiv Český, (dále jen AČ XLI).

⁷ *Germania judaica III, 1350–1519*. Tübingen, 1987 (1. sv.), 1995 (2. sv.), 2003 (3. sv.) (dále jen GJ III/1, 2, 3).

⁸ *Germania judaica I, Von den ältesten Zeiten bis 1238*. Tübingen, 1963 (dále jen GJ I). *Germania judaica II, Von 1238 bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*. Tübingen, 1968 (dále jen GJ II).

⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001.

¹⁰ HANISCH, Wilhelm. *Die Luxemburger und die Juden*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die Juden in den böhmischen Ländern*. München, Wien, 1983, s. 27–35.

¹¹ MÜLLER, Jörg R. *König Johann von Böhmen und die Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien (1310–1346)*, in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 55–96.

můžeme zmínit práci Davida C. Mengela *Emperor Charles IV., Jews and the Urban Space*,¹² která se věnuje právě otázce Židů v městském prostoru, která bude i pro mou práci relevantní. Dále pak jmenujme studii *Die Juden in Zeitalter Karls IV.* publikovanou ve sborníku *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*.¹³ Přístup Karlových synů k židovským obyvatelům však zůstává v podstatě nezpracován. Až na drobné zmínky zcela pomíjí židovské obyvatelstvo jediná monografie věnovaná osobě krále Václava IV., totiž práce Jiřího Spěváčka.¹⁴ Většího zájmu se tématu Václavovy židovské politiky dostalo v kontextu jeho vlády ve Svaté říši římské. Nezbytná je pro posouzení této problematiky práce Karla Hruzy, zabývající se vyvlastněním židovských dluhů v Říši roku 1385.¹⁵ Další práce k tomuto tématu jsou z přelomu 19. a 20. století čili již notně zastaralé.¹⁶ V kontextu českých zemí se tématu židovského obyvatelstva v období Václavovy vlády dotkl František M. Bartoš ve své studii *Židé v Čechách v době Husově*,¹⁷ a zmínit je nutné článek *Zur Geschichte der Juden von Prag unter König Wenzel IV.* z pera Edwarda Schwarze, který vyšel v Ročence Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice.¹⁸ Konečně je potřeba zmínit studie Evy Doležalové, která se také věnuje postavení Židů v době vlády Lucemburků.¹⁹ Dějinám Židů v tomto období jsou pak věnovány příslušné kapitoly čtvrtého a pátého dílu *Velkých dějin zemí Koruny české*.²⁰

Množství studií a článků se věnuje dílčím aspektům přebývání židovského obyvatelstva v českých zemích. Hojně zpracována je problematika napadání židovského obyvatelstva křesťanskými sousedy. Jako autor se tomuto tématu systematicky věnuje především Daniel Soukup.²¹ Z období vlády Václava IV. je detailně zpracována otázka tzv. Pašijí pražských Židů (*Passio Iudeorum Pragensium*), tedy útoku na židovskou čtvrť v Praze z roku 1389. Dlouhodobě se tímto tématem zabývá Evina Steinová.²² Kromě útoků na Židy je také často

¹² MENGEL, David C. *Emperor Charles IV., Jews and Urban Space*, in: MENGEL, David C. (ed.). *Christianity and Culture in the Middle Ages*. Notre Dame, 2014, s. 294–328.

¹³ ECKERT, Willehad Paul. *Die Juden im Zeitalter Karls IV.*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München, 1978, s. 123–130.

¹⁴ SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1361–1419: k předpokladům husitské revoluce*. Praha, 1986.

¹⁵ HRUZA, Karel. *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen. Die vorweggenommene Wirkung skandalöser Urkunden König Wenzels (IV.)*. In: HRUZA, Karel. *Wege zur Urkunde. Wege der Urkunde. Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters*. Wien, 2005, s. 117–167.

¹⁶ Jmenují např. SÜSSMANN, Arthur. *Die Judenschulden tilgungen unter König Wenzel*. Berlin, 1907.

¹⁷ BARTOŠ, František M. *Židé v Čechách v době Husově*. in: Kalendář česko-židovský, 1915/16, s. 154–163.

¹⁸ SCHWARZ, Edward. *Zur Geschichte der Juden von Prag unter König Wenzel IV.*, in: Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Českoslovenschen Republik, 5 (1933), s. 401–409.

¹⁹ Pro ilustraci zmiňují DOLEŽALOVÁ, Eva. *Židé v českých zemích za panování Lucemburků*. in: BOBKOVÁ, Lenka – ŠMAHEL, František (eds.). *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*. Praha, 2012.

²⁰ BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. IV.b 1310–1402*. Praha, 2003, s. 23–27; ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české, V, 1402–1437*. Praha, 2010, s. 422–427.

²¹ Za všechny zmiňují SOUKUP, Daniel. *Zraněná těla. Protižidovské násilí v profanačních legendách českého středověku*. Praha, 2018, v tisku.

²² Přehledně viz STEINOVÁ, Evina. *Passio Iudeorum Pragensium. Kritická edice Pašijí pražských židov*. Brno, magisterská diplomová práce FF MU, 2010. Její další práce budou citovány v práci průběžně.

zpracovávané téma právního postavení Židů ve středověku na území Svaté říše římské, jemuž se systematicky věnoval Guido Kisch.²³ Ani tato problematika nemůže být v této práci zcela pominuta.²⁴ Situace Židů ve středověkém městě je také důležitou otázkou, která bude v práci zahrnuta. Z posledních prací je zpracována ve sborníku *Juden in der mittelalterlichen Stadt* z roku 2015.²⁵ Postavení Židů ve městech je zohledněno i v základní práci k dějinám středověkého města v českých zemích, v knize Františka Hoffmanna *Středověké město v Čechách a na Moravě*.²⁶ V německé odborné literatuře je život Židů ve městech zpracován hojně a výstupy z těchto studií lze do jisté míry využít i při studiu postavení Židů v městech českých.²⁷

Ve své práci budu také citovat některé studie, které vyšly v hebrejštině. Pokud mají anglickou alternativu názvu, budu je citovat v této variantě s poznámkou, že původním jazykem je hebrejšтина. Názvy studií, které tuto alternativu nenabízejí, budu citovat ve vlastním českém překladu. Budu-li v průběhu práce používat hebrejské termíny, budu je uvádět v přepisu do latinky, a to podle stanovené normy Pavla Čecha a Pavla Sládka.²⁸

1.1. Úvaha nad pramennou základnou

Václav IV. vládl českým zemím přes čtyřicet let. Doba jeho vlády je tak hojně pokryta pramenným materiálem. Jedná se o listinný materiál, jehož byl vydavatelem buď panovník nebo jeho úředníci a dále se jedná o narativní prameny. Z narativních pramenů se jedná především o literární zpracování útoku na pražské Židy z roku 1389. Především je to parodické pojednání o tomto útoku *Passio Iudeorum Pragensium* a dále reflexe těchto událostí z židovské strany ve

²³ KISCH, Guido. *The Jews in Medieval Germany. A Study of their Legal and Social Status*. Chicago, 1949.

²⁴ Nezbytné je pro úplnost zmínit i práce starší, které se zabývají právnímu postavení Židů: STOBBE, Otto. *Die Juden in Deutschland während des Mittelalters in politischer, sozialer und rechtlicher Beziehung*. Braunschweig, 1866; CARO, Georg. *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und der Neuzeit*. Leipzig, 1908.

²⁵ DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). *Juden in der mittelalterlichen Stadt: der städtische Raum im Mittelalter - Ort des Zusammenlebens und des Konflikts*. Praha, 2015. *Colloquia mediævalia Pragensia* 7.

²⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 378–392.

²⁷ Pro ilustraci uvádím HAVERKAMP, Alfred. *Juden und Städte – Verbindungen und Bindungen*, in: CLUSE, Christoph (ed.). *Europas Juden im Mittelalter. Beiträge des internationalen Symposiums in Speyer vom 20. – 25. Oktober 2002*. Trier, 2004, s. 72–85. HAVERKAMP, Alfred. *Lebensbedingungen der Juden im spätmittelalterlichen Detuschland*, in: BURGARD, Friedhelm – HEIT, Alfred – MATHEUS, Michael (eds.). *Alfred Haverkamp. Verfassung, Kultur, Lebensform. Beiträge zur italienischen, deutschen und jüdischen Geschichte im europäischen Mittelalter*. Trier, 1997, s. 463–484; CLUSE, Christoph. *Zu den räumlichen Organisationsformen von Juden im christlichen Umfeld*, in: IRSIGLER, Franz (ed.). *Zwischen Maas und Rhein. Beziehungen, Begegnungen und Konflikte in einem europäischen Kernraum von der Spätantike bis zum 19. Jahrhundert*. Trier, 2006, s. 285–296.

²⁸ ČECH, Pavel, SLÁDEK, Pavel, *Transliterace a transkripce hebrejštiny. Základní problémy a návrhy jejich řešení*, in: *Listy filologické* CXXXII/3–4 (2009), s. 305–339, norma D.

formě hebrejské elegie *Et kol ha-tela'a* (Všechny strasti). Dotknu se též hebrejské kroniky *Gilgul bnej Hušim* (Husitská kronika), která se věnuje nástupu husitů a následným husitským válkám a zmiňuje se též o vztahu Václava IV. k Židům.

Rozhodujícím pramenným základem mé práce jsou prameny listinné povahy, tedy listiny a mandáty, které vydal buď panovník, případně pak jeho podkomoří. Některé z těchto dokumentů jsou dochovány pouze ve formulářových sbírkách. Jejich počet není vysoký, využit jsem mohl přibližně třicet listin a mandátů. Relativně nízký počet představuje jeden z problémů v interpretaci Václavovy židovské politiky. Dalším závažným problémem je nevyváženost období, v němž byly dokumenty vydány. Pouze pět listin či mandátů bylo vydáno mezi lety 1400–1419. Zbýlých dvacet dokumentů bylo vydáno mezi lety 1383–1395. U dvou listin, jež jsou dochovány ve formulářové sbírce Jana z Přimdy, není datace doložená. Možným důvodům této zarážející nerovnováhy v datacích pramenné listinné základny se budu ještě věnovat níže.

Pramennou základnu jsem též z praktických důvodů rozdělil do několika kategorií. V první řadě se jedná o dokumenty, které jsou určeny výhradně Židům v českých zemích. Jedná se tedy o nařízení, která zahrnovala veškeré židovské obyvatelstvo a vztahovala se na ně bez ohledu na místo, ve kterém v Čechách žili. Do této kategorie tak zahrnuji nařízení týkající se zmíněných událostí z let 1385 a 1389, zároveň i confirmaci *Statut Iudæorum* z roku 1393 a podobně rozsáhlé dokumenty. Jako druhou kategorii vymezují prameny, které jsou vydány nebo se týkají Židů v konkrétním městě. Zde se může jednat o výslovně formulovanou ochranu Židů ve městě, jako tomu bylo například v Chebu, nebo například o potvrzení existence hřbitova, což je případ pražského Nového Města.²⁹ Třetí kategorii tvoří dokumenty, které nejsou určeny výlučně Židům, ale Židé jsou do výčtu recipientů dokumentu také zahrnuti. Jedná se například o osvobození města od placení daně panovníkovi, kde je zmíněno, že se toto osvobození vztahuje také na Židy. Dále to může být dokument, jehož obsahem je nařízení proti židovským obyvatelům města, jako je tomu v případě Hradce Králové, kdy je městu prominuto splácení dluhů Židu Benešovi, který se bez povolení z města odstěhoval. Do poslední kategorie pak spadají dokumenty, v nichž nemá zmínka o Židech žádný vliv na její vyznění. Buď jsou tam zmíněni Židé po boku křesťanů pouze z toho důvodu, aby byla vystižena univerzální platnost dokumentu,³⁰ nebo se může jednat o popis skutečnosti, které jsou Židé pouze pasivní

²⁹ CIM I, č. 129, s. 206–207.

³⁰ Takto je tomu například v listině pro Aleše z Dubé z roku 1401, v níž Václav IV. odvolává majestát, kterým původně povoloval, aby silnice do Míšně procházela Chomutovem. Ve znění dokumentu je řečeno, kdo všechno smí po cestě jezdit. Povolení na využívání této cesty se vztahuje na kupce i ostatní lidi, na duchovní i světské, na křesťany i Židy. Je tedy zřejmé, že jsou Židé zmíněni především v zájmu naznačení univerzálnosti nařízení, nejedná se o konkrétní vystižení dané situace. CIM II, č. 732, s. 945–947.

součástí.³¹ Přínosem, který takové listiny pro mou práci mohou mít, je doklad existence židovského osídlení v tom konkrétním městě. Pro posouzení panovníkovy politiky vůči Židům jsou tyto dokumenty prakticky bezvýznamné.

Z listinného materiálu se zaměřuji především na ten, jehož vydavatelem je Václav IV. Dále avšak využívám i dokumenty, které vydal podkomoří Jíra z Roztok,³² podkomoří Zikmund Huler³³ a podkomoří Jan z Lestkova,³⁴ a jednu listinu, jejímž vydavatelem je nejvyšší komoří Jindřich z Dubé.³⁵ Důvodem je fakt, že listiny vydávají tito úředníci z pověření panovníka, mají tedy stejný efekt, jako by je vydával panovník sám. Konkrétní text pověření neznáme, jediné prameny, které výslovně toto pověření zmiňují, jsou jednak *Statuta Iudæorum*, v nichž je zmíněno, že pravomoc nad Židy má i královský komoří,³⁶ a dále listina z roku 1393, ve které je soudní pravomoc nad Židy svěřena královským úředníkům.³⁷ Jiný starší pramen, který by takové privilegium výslovně pro podkomoří nebo pro jiné královské úředníky zmiňoval, se pravděpodobně nedochoval, nicméně pravomoc podkomořích je nutné chápat v kontextu jejich pravomoci nad královskými městy. Podkomoří měl právo například sázet městské rady či vybírat daně, lze tedy předpokládat, že ze stejného důvodu mohl mít i právo rozhodovat v některých záležitostech, které se týkaly Židů. S jistotou je možné tvrdit, že měl na starosti židovský regál.³⁸

Než přistoupím k detailnímu rozboru jednotlivých případů a aspektů Václavovy politiky vůči Židům ve městech, pokusím se načrtnout základní obrysy této problematiky. Pramenná základna, kterou jsem výše zmínil, skýtá některá dílčí úskalí. Valná většina pramenů byla vydána v době, kdy byl Václav IV. nejen českým králem, ale i obecně uznávaným králem římským, tedy do roku 1400. Po tomto roce se pramenná základna ztenčuje a tvoří pouze pětinu

³¹ Jako ilustrace může posloužit konfirmace Václava IV., kterou potvrzuje roku 1384 karmelitánům na pražském Novém Městě výstavbu konventu a kostela u Židovské zahrady, tedy hřbitova. V obsahu dokumentu má zmínka o Židech funkci pouze místopisného zasazení, které nemá na vyznění listiny žádný podstatný vliv.

³² Listina z roku 1384 dochovaná ve formulářové sbírce Jana z Přimdy, v níž jsou města vyzývána, aby byla Židům nápomocna při vymáhání dluhů. Viz PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, č. 183, s. 147.

³³ Jedná se o dva dokumenty, dochované mj. ve formulářové sbírce Jana z Přimdy. Věnovat se jim budu podrobněji v dalších částech této práce. Viz PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, č. 189, 190, s. 150–151.

³⁴ Této listině se budu věnovat v dalších částech práce. Viz AČ XXI, s. 190, č. 11.

³⁵ Za upozornění na tento dokument děkuji Mgr. Tomáši Veličkovi Ph.D. Jedná se o listinu, která je vydaná pro město Louny a nachází se v SOKA Louny. Viz VELIČKA, Tomáš. *Města v Žateckém kraji a královští úředníci v době předhusitské*, in: Porta Bohemica. Sborník historických prací, 6 (2013), s. 146–193, zde s. 185–186, č. 13.

³⁶ Viz CIB I, s. 136. Kromě zmíněné listiny z Loun, kde se již předpokládá spíše občasně zasahování komořího do židovských záležitostí, VELIČKA, Tomáš. *Města v Žateckém kraji a královští úředníci v době předhusitské*, s. 166.

³⁷ CIM I, s. 179–181, č. 112.

³⁸ MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*. Praha, 2015, s. 109–110. JAN, Libor. *Václav II. a Židé*, in: HRDINA, Jan – DOLEŽALOVÁ, Eva – KAHUDA, Jan (eds.). *Pater familias: sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Ivana Hlaváčka*. Praha, 2002, s. 233–247, zde s. 234.

všech dohledaných pramenů. Čím je tato nerovnováha zapříčiněna, není zatím možné přesvědčivě dokázat. Lze to snad přikládat celkovému ochabnutí zájmu Václava IV. o panovnickou agendu jako takovou, avšak toto vysvětlení nepovažuji za dostatečně průkazné a přesvědčivé. Nabízejí se ještě další vysvětlení. Bylo obvyklé, že potvrzení privilegií vydávali panovníci na počátku své vlády. Různé subjekty si nechávaly potvrdit privilegia po změně panovníka, mohlo by se tedy jednat o jeden z motivů, proč pramenná základna převažuje v první polovině vlády Václava IV. Ani toto vysvětlení není však v důsledku uspokojivé, neboť časový interval mezi nástupem vlády a například potvrzením židovských statut činí bezmála patnáct let. Panovnickou vydavatelskou činnost v otázce správy Židů bude potřeba sledovat v kontextu dění v celém království, především pak v kontextu jeho vládní strategie a sporů s opozicí.

Situaci stran pramenného materiálu neusnadňuje ani samotné dochování dokumentů. V druhé polovině 14. století již bylo židovské osídlení na území Čech rozšířené do velkého množství měst, přesto však nedisponujeme odpovídajícím počtem dokumentů, které by vycházely z panovnické kanceláře. Ty se buď nedochovaly, nebo nejsou zpracovány. Solidní se jeví pramenná základna pro židovské obyvatelstvo města Chebu. Zde disponuji jak prameny, které jsou určeny výhradně chebským Židům, tak prameny, které se vztahují na celou městskou komunitu a zahrnují do ní i Židy. Dochovány jsou též panovnické dokumenty týkající se například Židů v Českých Budějovicích, v Hradci Králové a samozřejmě také Židů pražských. Je nezbytné podotknout, že nerovnováha v rozložení listin mezi jednotlivá města může být do značné míry zapříčiněna i povahou pramenů, jimiž se ve své práci zabývám. Jak bylo několikrát zmíněno, pracuji s prameny, které vydal panovník, nebo které byly vydány z jeho popudu. Rozhodně se však nejedná o všechny prameny, které se v oblasti českých měst Židům věnují. Existují dokumenty, v nichž města sama postupují vůči Židům, udělují jim různá povolení, nebo jim naopak některá povolení odebírají, známe také záznamy různých transakcí, potvrzení dluhů apod. Záznamy tohoto druhu je možné očekávat v různých městských knihách jednotlivých měst, tyto jsem však z výše zmíněných důvodů do své práce zahrnout nemohl.

2. Židé v Čechách do nástupu Václava IV. na český trůn

Židovské osídlení v českých zemích je integrální součástí zdejšího společenského a kulturního prostředí. Množství měst a městeček se pyšní budovami synagog, některá i zbytky židovských čtvrtí a ulic. Za mnohými českými vesnicemi jsou ukryté židovské hřbitovy. Přes všechny pozůstatky, které na našem území po židovských obyvatelích zůstaly, se často jedná jen o kusé výpovědi o minulosti židovského obyvatelstva. Valná většina dochovaných židovských památek z oblasti Čech a Moravy pochází až z období raného novověku nebo doby moderní. Starších památek je dochováno poskrovnu. Je to důsledek dějinného příběhu, kterým Židé v českých zemích prošli.

Život Židů ve středověké Evropě nebyl procházkou růžovým sadem. Docházelo ke vzájemným střetům s křesťany, které byly leckdy motivovány nábožensky a kulturně, jednalo se však pouze o prosté lidské soupeření. Na obou stranách sporu stáli obyvatelé téhož města či vesnice, úpěnlivě bránící svou představu o ideálním životě. Ve chvílích sporů či povstání proti sobě stáli obyvatelé, kteří chodili po ulicích téhož města, žili ve stejných přírodních podmínkách, jedli potraviny ze stejné oblasti. Na jedné straně byla židovská komunita, udržující své náboženské a kulturní zvyky, proti ní se stavělo křesťanské obyvatelstvo, které shledávalo v kulturně odlišné skupině obyvatel hospodářskou konkurenci a cizorodý prvek, který latentně ohrožuje životní prostor křesťanského obyvatelstva měst. Přestože tyto spory za sebou ponechávaly spoušť a množství přervaných židovských životů, nikdy vzájemné rozepře nevedly k definitivnímu vypuzení Židů z českých zemí.³⁹ I když byli Židé vyhnáni z mnoha měst,⁴⁰ jejich stopy se nikdy nepodařilo důkladně zahladit. O Židech se zmiňují mnohé zprávy v kronikách a právních dokumentech, stejně tak je přítomnost Židů ve středověkých dějinách na území Čech a Moravy doložena mnohými hmotnými nálezy.

První písemné zmínky týkající se židovského obyvatelstva v českých zemích se dochovaly v Raffelstettenském celním řádu. Ze znění plyne, že Židé zde obchodovali, ale dokument ještě nezohledňuje trvalé osídlení Židů na slovanském území, neboť jsou zmíněni pouze jako projíždějící obchodníci.⁴¹ Obchodování bylo jedním ze základních odvětví, v němž

³⁹ K vypovězení z celé země sice během raného novověku několikrát došlo (např. v letech 1541 či 1563), pokud však již bylo skutečně provedeno, nemělo nikdy dlouhého trvání a Židé se vždy mohli vrátit zpět do země.

⁴⁰ Z českých měst se jednalo např. o České Budějovice a Chomutov, na Moravě během let 1426–1516 byli Židé vyhnáni ze všech měst královských.

⁴¹ FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I., Inde ab a. 805 usque ad a. 1197.* Praha, 1907, č. 31, s.33–36 (dále jen CDB I). České znění: „Kupci, tj. Židé a ostatní obchodníci, odkudkoliv přijdou z této země nebo z jiných zemí, nechť platí zákonem stanovené clo jak z otroků, tak z jiných věcí, tak jak

byli Židé na našem území aktivní. Potvrzují to i další prameny, které k obchodování Židů odkazují. Židé jsou uvedeni jako kupci procházející Prahou ve zprávě Ibrahima ibn Jakuba z roku 965/6.⁴² Zmínit můžeme také zakládací listinu litoměřické kapituly z roku 1057, v níž je zmíněno obchodování Židů a Řeků se solí, kdy dvě třetiny cla zaplaceného za sůl případnou proboštovi nově zřízené kapituly, zbylá třetina pak ostatním kanovníkům.⁴³ Pravost listiny je však zpochybnitelná, navíc v potvrzovací listině, vydané Přemyslem Otakarem I. roku 1218, již Židé ani Řekové zmíněni nejsou. Je tedy otázkou, nakolik důvěryhodný se podíl Židů na obchodu v Litoměřicích jeví. Vzhledem k významu Litoměřic jako obchodního střediska však lze předpokládat, že se zde na obchodování podíleli také.⁴⁴

Aktivita Židů v obchodu měla bezpochyby výrazný vliv na rozvoj stálého židovského osídlení. Pomineme-li diskuze, domnívající se, že i kupec Sámó mohl být původem Žid,⁴⁵ tak právě výše zmíněné doklady působení Židů na území Čech a Moravy jako obchodníků, mohou vést k základům vzniku židovských obcí na území těchto obchodních center. Pokud byli Židé na obchodních stanovištích aktivní, lze předpokládat, že tam zakládali nejprve dočasná osídlení, která se postupem času přeměnila v osídlení trvalá. Takovým způsobem se pravděpodobně ustálila židovská obec na území pražské aglomerace a podobný vývoj můžeme předpokládat i na dalších místech Čech. Podstatnou roli mohla hrát i skutečnost, že české země byly proslulé obchodováním s otroky, a tato atraktivní komodita mohla vést i k přesouvání Židů z oblasti západní Evropy do Evropy střední s cílem přiblížit se k těmto trhům.⁴⁶

Židé se v Evropě vyskytovali již od dob starověku, žili ve velkém množství antických měst. Jednotlivé židovské komunity tvořily součást po celém světě rozšířené diaspory. Osídlení rozprostírající se na německém území bylo označováno jako aškenázké. Toto označení se postupem času rozšířilo i na oblasti Francie a Anglie, a nakonec i na nově vznikající židovské obce ve východnějších částech Evropy, tedy i na území Čech. Židovské obyvatelstvo tohoto

tomu bylo vždy za dob předešlých králů.“ Překlad převzat z BLÁHA, Ondřej – DITTMANN, Robert – KOMÁREK, Karel – POLAKOVIČ, Daniel – ULIČNÁ, Lenka. *Kanaanské glosy ve středověkých hebrejských rukopisech s vazbou na české země*. Praha, 2015, s. 27. PATSCHOWSKY, Alexander. *Das Rechtsverhältnis der Juden zum deutschen König (9. - 14. Jahrhundert). Ein europäischer Vergleich*, in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung, 110 (1993), s. 331–371, zde s. 333–334.

⁴² AČ XLI, č. 2, s. 3–4.

⁴³ ERBEN, Karel Jaromír. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars I., Annorum 600-1253*. Praha, 1855, č. 124, s. 51–53 (dále jen RBM I).

⁴⁴ GJ I, s. 157.

⁴⁵ K této domněnce přehledně viz BLÁHA, Ondřej. *Kanaanské glosy*, s. 25–26.

⁴⁶ BLÁHA, Ondřej. *Kanaanské glosy*, s. 30–31. TŘEŠTÍK, Dušan. *Kdo zaplatil vznik našeho státu? Říše prvních Boleslavů a otroci*, in: Dějiny a současnost, 21 (1999), č. 3, s. 2–7. Nakolik se Židé na obchodu s otroky podíleli je sporné. Dřívější výzkum i znění některých pramenů napovídá, že Židé sami s otroky obchodovali. Michael Toch však provedl podrobnou analýzu pramenů, v nichž se jedná o vztah Židů k obchodu s otroky, a vyvozuje, že Židé sami s otroky neobchodovali, viz TOCH, Michel. *The European Jews of the Early Middle Ages: Slave-traders?*, in: Zion, 64 (1999), s. 39–63 [hebrejsky].

území čerpalo z podobného myšlenkového základu, bylo ovlivňováno podobnými trendy ve vývoji judaismu. V protikladu k této skupině stáli sefardští Židé, tedy Židé žijící na území Iberského poloostrova, severní Afriky a na Blízkém východě, kde probíhal myšlenkový vývoj do jisté míry izolovaně od vývoje aškenázského.⁴⁷ Kořeny osídlení Židů v prostoru Svaté říše římské je možné sledovat již od doby antiky, antické osídlení je doloženo například v Kolíně nad Rýnem a v Trevíru. O jeho kontinuitě s osídlením raného středověku se však vedou diskuze a nelze ji jednoznačně prokázat.⁴⁸ Je téměř jisté, že osídlení Židů v českých zemích se šířilo především právě z území Říše.

2.1. Židovské osídlení

Jak Rafelstettenský celní řád, tak zmínka o Židech ve zprávě Ibrahima ibn Jakuba se stále netýkají setrvalého židovského osídlení. Pouze dokazují, že Židé byli na českém území aktivní, že se zde pravděpodobně podíleli na obchodování, neboť českým územím procházely obchodní stezky vedoucí především do východní Evropy. Narážíme však i na prameny, které referují o stejné době a nehovoří jen o přítomnosti Židů v Čechách, ale dokonce odkazují i k jejich trvalému usazení. Věrohodnost těchto dokladů je nicméně zpochybnitelná až nulová. Týká se to především zpráv z kroniky Václava Hájka z Libočan. V tomto díle je například k roku 995 zmíněna bitva v Tetínském kraji. V ní měli za pomoci Židů bojovat křesťané s pohany. Za tuto pomoc měli Židé dostat právo usadit se na Malé Straně a zbudovat tam židovskou školu, tedy synagogu.⁴⁹ Vzhledem k povaze Hájkovy kroniky nelze této zprávě přiřkládat valnou kredibilitu. Lze sotva předpokládat, že synagoga, která na Malé Straně pravděpodobně skutečně stála, neboť na ni odkazují i další prameny, byla založena již v 10. století.

Za značně důvěryhodnější, přesto však ještě ne plně spolehlivou, můžeme pokládat informaci z Kosmovy kroniky. Kronikář uvádí, že pražské židovské obyvatelstvo bylo v roce

⁴⁷ Není však možné tyto skupiny Židů vnímat striktně oddělené, neboť ke vzájemným kontaktům docházelo. Způsob myšlení byl však do značné míry formován okolním prostředím a jeho vlivy, které se pochopitelně vzájemně odlišovaly. O možném prolínání jednotlivých kulturních proudů v českém prostředí svědčí diskuze o existenci sefardského osídlení na území pražské židovské čtvrti. Není však možné jeho existenci přesvědčivě doložit. Viz BROSCHE, Wilfried. *Das Ghetto von Prag*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die Juden in den böhmischen Ländern*. München, Wien, 1983, s. 87–122, zde s. 94. Detailně k označení Židů jako Aškenázů a Sefardů viz SLÁDEK, Pavel. *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha, 2008, s. 44–45; 191–192.

⁴⁸ Skepticky se k této kontinuitě staví TOCH, Michael. *The Economic History of European Jews*, s. 71, možnou kontinuitu pozdně antické obce v Kolíně nad Rýnem s obcí raného středověku naznačuje SCHÜTTE, Sven. *Die Juden in Köln von der Antike bis zum Hochmittelalter. Beiträge zur Diskussion zum frühen Judentum nördlich der Alpen*, in: Egon Wamers (ed.). *Synagogen, Mikwen Siedlungen jüdisches Alltagsleben im Lichte neuer archäologischer Funde*. Frankfurt, 2004, s. 73–116.

⁴⁹ AČ XLI, č. 4, s. 5–6. HÁJEK Z LIBOČAN, Václav – LINKA, Jan. *Kronika česká*. Praha, 2013, s. 244–245.

1096 napadeno táhnoucími křižáckými houfy, procházejícími Prahou při tažení do Svaté země v rámci první křížové výpravy, která měla vysvobodit Jeruzalém z rukou muslimů. Při průchodu Prahou křižáci jednak napadli pražské Židy a zaútočili na jistou osadu s názvem Mezigrady, jednak se snažili Židy násilně obracet na křesťanskou víru.⁵⁰ Někteří z Židů sice podlehlí a nechali se pokřtít, často se však po odeznění útoků navraceli k víře svých otců, za což kronikář Kosmas kárá pražské biskupy Kosmu a Heřmana, kteří se prý proselytům věnovali nedůsledně a připustili jejich odpadnutí od nově přijaté víry.⁵¹ Věrohodnost této zprávy podporují podobné události z měst ve Svaté říši římské, neboť v souvislosti s první křížovou výpravou byly napadány židovské komunity v různých městech, kterými křižácké houfy procházely. Silně zasaženy tímto pleněním byly například židovské obce měst Kolína nad Rýnem, Mohuče, Wormsu a Špýru. Tyto události byly reflektovány jak křesťanskými, tak židovskými prameny.⁵² Lze se domnívat, že k útoku na pražské Židy tohoto roku také došlo, i vzhledem k jeho velice širokému pramennému doložení.⁵³

Napadení Židů v roce 1096 bylo jistě motivováno větším množstvím důvodů. Jedním z nich bylo silné náboženské vypětí, spojené s tažením do Svaté země. Vyhlášení křížové výpravy mělo velký ohlas především mezi lidovými vrstvami, čemuž napovídá i složení jednotlivých křižáckých vojsk. Spíše než o vojsko nebo výkvět křesťanského rytířstva se jednalo o zdivočelé houfy, jejichž morálka a disciplína byla velice nízká. Nevladatelnost davu vedla ke svévolnému plenění, jehož pomocí si houfy zajišťovaly dostatečný přísun zásob. Chování těchto bojovníků automaticky způsobovalo problémy všemu městskému obyvatelstvu, zejména však Židům. Když křižáci narazili na Židy, kteří byli dlouhodobě prezentováni jako nepřátelé křesťanstva, rozhodli se těchto svých nepřátel zbavit a zároveň se na jejich úkor obohatit. Spojila se zde motivace hospodářská s motivací náboženskou. Vliv na jednání křižáckých houfů vůči Židům měla podle Kosmy i skutečnost, že v té době nebyl v zemi přítomen český kníže Břetislav II., nemohl tak zajistit Židům přímou ochranu. V důsledku se ukazuje, jak nezbytnou součástí života Židů byla jejich pevná právní vazba na panovníka, resp. na svou vrchnost. Jejich společenské postavení, sílící ostrakizace a nesvoboda, v níž byli nuceni žít, je stále více připoutávaly k vládnoucími vrstvám. Z politického hlediska to však byla vazba

⁵⁰ AČ XLI, č. 16, s. 17. FRB II, s. 138–139. KOSMAS. *Kronika Čechů*. Praha, 2011, s. 147–148.

⁵¹ AČ XLI, č. 30, s. 27. FRB II, s. 183. KOSMAS. *Kronika Čechů*, s. 186.

⁵² Události první křížové výpravy jsou zachyceny v několika hebrejských kronikách a zprávách. Jejich edice viz NEUBAUER, Adolf – STERN, Moritz (eds.). *Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge*. Berlin, 1892. K židovské reflexi napadení při křížových výpravách viz COHEN, Jeremy. *The Sanctifying the Name of God. Jewish Martyrs and Jewish Memories of the First Crusade*. Philadelphia, 2004.

⁵³ Zpráva o tomto útoku je doložena u v hebrejské kronice Šlomo bar Šimšona, viz AČ XLI, č. 21, s. 20–21. V poznámce k tomuto pramenu v Archivu českém je zároveň dodáno množství dalších říšských kronik a letopisů, kde je tato událost doložena.

jednostranná, neboť výše závazků, kterou byli Židé své vrchnosti povinni, zdaleka neodpovídala ochraně, jaká jim byla ve skutečnosti poskytována.

Zpráva z Kosmovy kroniky je prvním dokladem, podle něhož se můžeme domnívat, že na konci 11. století mohlo na území Prahy nebo v jeho blízkém okolí skutečně existovat stálé židovské osídlení. Mělo se jednat o osadu s názvem Mezigrady. V pražské aglomeraci se totiž Židé usídlili zprvu pravděpodobně na dvou až třech místech – na území dnešní Malé Strany a dále na opačném vltavském břehu. Tam měla nejprve existovat k roku 1096 Kosmou zmíněná osada Mezigrady, rozkládající se v oblasti pod Vyšehradem a pak možná i osada v blízkosti kostela sv. Martina ve Zdi.⁵⁴ Ani osada pod Vyšehradem, ani osada v blízkosti kostela sv. Martina ve Zdi, nejsou pramenně příliš dobře doložené. Jednalo se však původně spíše o kupecké osady, jež se až postupem času rozvinuly v osadu židovskou.⁵⁵

Lze předpokládat, že v roce 1096 se v Praze jednalo o mladé osídlení, což by zhruba odpovídalo vývoji ve Svaté říši římské. Na území Říše klademe vznik nebo zásadní rozvoj setrvalého osídlení Židů do období přibližně od konce 10. do počátku 11. století.⁵⁶ Pražské židovské osady byly pravděpodobně nejstaršími českými osadami. Souvisí to nepochybně jednak s dominantní rolí Prahy v kontextu Čech a jednak s logikou vznikání židovských obcí, které byly často vázány na místa, která byla hlavními sídly vládců země.⁵⁷

Otázka židovského přebývání v dalších městech Čech je problematická. Existence židovských obcí nebo přinejmenším jednotlivých míst, na nichž by Židé delší dobu přebývali, není vždy snadno doložitelná. Především v počátcích se nutně nejednalo o vyčleněné čtvrti či ulice, jak tomu bylo v pozdějších dobách. Často žili Židé po boku svých křesťanských sousedů, vše se odvíjelo i od počtu Židů na daném místě žijících. Proto je nutné rozlišovat mezi Židy žijícími ve městech a mezi existujícími židovskými obcemi. Za židovskou obec je možné považovat komunitu, která čítala minimálně deset mužů. Tento počet (tzv. *minjan*⁵⁸) byl nezbytný pro židovskou společnou modlitbu a slavení svátků. Na druhou stranu se v pramenech setkáváme se zprávami, které uvádějí, že dotyčná vrchnost (tou mohla být také církev nebo šlechta) má na svém území nebo ve svém městě počet Židů v řádu jednotek.⁵⁹ U takto malých

⁵⁴ BROSCHE, Wilfried. *Das Ghetto von Prag*, s. 87–88.

⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034–1198)*. Praha, 1997, s. 301. BLÁHA, Ondřej. *Kanaanské glosy*, s. 32–33.

⁵⁶ K počátkům osídlení viz TOCH, Michael. *The Formation of Diaspora: the Settlement of Jews in the Medieval German Reich*, in: Aschkenas – Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden, 7 (1997), s. 55–78.

⁵⁷ Viz HAVERKAMP, Alfred. *Juden und Städte – Verbindungen und Bindungen*, s. 76–80. MARCUS, Ivan G. *Die politischen Entwicklungen im mittelalterlichen deutschen Judentum, ihre Ursachen und Wirkungen*, in: GRÖZINGER, Karl E. (ed.). *Judentum in deutschen Sprachraum*, Frankfurt a. M., 1991, s. 60–88, zde s. 60.

⁵⁸ K tomuto termínu podrobně viz SLÁDEK, Pavel. *Malá encyklopedie rabinského judaismu*, s. 155–156.

⁵⁹ Například v Úštěku či Nymburce, viz GJ II, s. 42; s. 588.

osídlení nelze předpokládat, že se jednalo o svébytné správní celky, o židovské obce v plném slova smyslu. K rozvinutí těchto malých komunit do obce s vlastní vnitřní samosprávou sice dojít mohlo, nebylo to však bezpodmínečné.

Kromě Prahy, jejíž židovská obec byla významná i v kontextu velkých židovských obcí Svaté říše římské, mohla patřit k nejstarším židovským komunitám i komunita v Litoměřicích. Litoměřice byly důležitou zastávkou na obchodní trase, Židé jsou poprvé zmíněni v listině z roku 1057, které jsem se věnoval výše. S jistotou je židovské osídlení v Litoměřicích doloženo až v době Jana Lucemburského.⁶⁰ Trasování kupeckých cest mohlo mít vliv i na vznik židovského osídlení v Příbrami a Prachaticích, kde lze očekávat vznik židovského kupeckého osídlení již v první polovině 13. století.⁶¹ Ještě starší měla být židovská obec v Teplicích, kde se již ve 12. století mělo nacházet na osmnáct židovských rodin. Pramenný doklad je však sporný, není tedy možné přikládat této informaci velkou váhu.⁶² S jistotou lze totiž hovořit o Židech v Teplicích až na počátku 15. století.⁶³ Vznik židovské obce z kupecké osady by se nabízel dále v případě Náchoda, v němž odhadujeme počátky přebývání Židů již v první polovině 14. století, s jistotou však o ní můžeme hovořit až v souvislosti s pohledávkou Karla IV., tehdy ještě markraběte, vůči městské obci, v níž jsou Židé zmíněni.⁶⁴

Vznik osídlení z kupeckých osad nebyl jediným způsobem, jakým se mohli Židé do města dostat. Židé mohli být do města pozváni v souvislosti se svou aktivitou v oblasti půjčování peněz. Takto měly vzniknout obce v Českých Budějovicích, Českém Krumlově a Jindřichově Hradci.⁶⁵ Tato usazení byla charakterově odlišná, neboť nebyla spontánního rázu. České Budějovice vznikly z královského záměru na zelené louce, Český Krumlov i Jindřichův Hradec byla města poddanská, musela tedy o povolení pro usazení Židů ve svých městech žádat panovníka. Do Českých Budějovic tak Židé přicházejí až roku 1341 z povolení Jana Lucemburského, pravděpodobně právě z čistě praktických důvodů, aby se měšťanům usnadnilo získávání půjček. Židé však nesměli přijít z jiného královského města.⁶⁶ Do Českého Krumlova

⁶⁰ GJ II, s. 478. JACOBI, Theodor. *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae*, Berlin, 1841, č. 162, s. 68 (dále jen *Codex Jacobi*).

⁶¹ TISCHLER, Maria. *Böhmische Judengemeinden 1348–1519*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die Juden in den böhmischen Ländern*. München, Wien, 1983, s. 37–56, zde s. 37. Pro Příbram viz GJ I, s. 281–282.

⁶² GJ I, s. 373.

⁶³ GJ I, s. 373.

⁶⁴ GJ II, s. 568.

⁶⁵ TISCHLER, Maria. *Böhmische Judengemeinden 1348–1519*, s. 40. Podobného rázu mělo být i židovské osídlení v Domažlicích, viz GJ II, s. 816.

⁶⁶ GJ II, s. 143. KÖPL, Karl (ed.). *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen 1251–1391*, Prag, 1901, č. 62, s. 39.

směli Židé poprvé přijít roku 1334, kdy král Jan povolil Petru z Rožmberka usazení čtyř Židů. Tento počet navýšil Karel IV. roku 1355 na šest.⁶⁷

V polovině 14. století můžeme sledovat širší rozvoj židovského osídlení. Nebylo však neobvyklé, že se jednalo o osídlení v řádu jednotek, jako jsme měli možnost vidět na příkladu Českého Krumlova a Českých Budějovic. Mohlo jít dokonce pouze o Žida jednoho (pravd. s rodinou), jako v případě Úštěku, neboť v roce 1327 povolil panovník usazení jednoho Žida na panství Jana II. z Michalovic.⁶⁸ Povolení usadit na svém panství Židy však nebylo poskytováno pouze šlechtě. Karel IV. roku 1348 povoluje broumovskému klášteru, aby na svém panství usadil dvě židovské rodiny.⁶⁹ Podobně malé je doložené osídlení v Nymburce⁷⁰ a v Bečově nad Teplou.⁷¹ Židé žili v první polovině 14. století také v Čáslavi, kde přebývala roku 1334 bohatá Židovka Milka, vlastníci dům v Praze, a Žid Abraham, jehož se ujal král Jan Lucemburský, který se zasadil, aby mu městská rada byla nápomocna při vymáhání dluhu.⁷² Židovské osídlení je rovněž doloženo na území Plzně.⁷³

Nezbytné je zastavit se krátce i u židovského obyvatelstva města Chebu, neboť Cheb zaujímá v českých dějinách specifickou pozici, která měla vliv i na tamější Židy. Židé jsou v Chebu doložitelní na konci 13. století, nejzazší odhady vzniku židovského osídlení sahají na počátek 13. století.⁷⁴ V kontextu českých dějin je třeba uvést, že roku 1322 jsou zahrnuti do zástavní listiny, kterou Ludvík Bavor předal Cheb do rukou Jana Lucemburského, čímž se Cheb dostal již trvale do držení českých králů. Židé byli ve městě, tak jako i v ostatních městech, činní jako finančníci. Výjimečnou se situace Židů v Chebu stala až roku 1350. Tehdy mělo o Velikonocích na popud františkánského kazatele vypuknout rozsáhlé povstání proti Židům, které mělo za následek krátkodobý zánik zdejší židovské čtvrti.⁷⁵ Zda byl tento útok na zdejší židovskou komunitu pouze náhlým výbuchem napětí, zdůvodněným například předlužeností obyvatelstva, nebo zda se jednalo o dozvuk vlny útoků na Židy v Říši v souvislosti s morovou epidemií, není zřejmé. Nicméně již roku 1352 jsou Židé znovu v Chebu doloženi, byť velikost

⁶⁷ GJ II, s. 459. SCHMIDT, Valentin – PICHA, Alois (eds.). *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen I*, Prag, 1908, č. 63, s. 12.

⁶⁸ GJ II, s. 42.

⁶⁹ GJ II., s. 107.

⁷⁰ GJ II, s. 588.

⁷¹ GJ II, s. 651.

⁷² SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha, 1874, s. 63. Codex Jacobi, č. 69, s. 30 (Milka) a č. 157, s. 66 (Abraham).

⁷³ GJ II, s. 656.

⁷⁴ GJ II, s. 185, pozn. 7.

⁷⁵ GJ II, s. 186, pozn. 22. BONDY, Gottlieb – DWORSKÝ, Franz (eds.). *Zur Geschichte der Juden*, č. 115, s. 61–62.

osídlení je menší.⁷⁶ Poté, co se znovu Židé ve městě usadili, se již jejich postavení nijak neliší od postavení ostatních židovských komunit.

Pro další charakteristiku židovského osídlení v českých zemích je však nezbytné zmínit následující. Ještě ve 12. a 13. století byli Židé integrováni do správního systému, do jisté míry se podíleli na správních funkcích. K roku 1124 zmiňuje kronikář Kosmas příběh jistého židovského konvertity Jakuba, zvaného Apella. Podle kronikářovy zprávy působil tento Jakub na dvoře českého knížete Vladislava I. jako vicedominus.⁷⁷ Tento konvertita měl po čase od křesťanství odpadnout a navrátit se k judaismu. Následně měl rozbořit oltář, který měl být postaven v bývalé synagoze, a svaté ostatky měl hodit do záchodu. Za tyto své činy měl být odsouzen k trestu smrti. Trestu nakonec unikl, neboť ho vykoupila pražská židovská obec.⁷⁸ Kromě zmínky o působení Žida ve službách panovníka je tento Kosmův zápis pravděpodobně také prvním dokladem existence pražské synagogy, byť není zřejmé, zda se jednalo o předchůdkyni dnešní synagogy Staronové na Starém Městě pražském, nebo o synagogu jinou, například tu, která se měla nacházet na Malé Straně.⁷⁹ O malostranskou synagogu se mohlo jednat i v další kronikářské zmínce, tentokrát z Mnicha sázavského, který uvádí, že v roce 1142 došlo k požáru v pražském podhradí, při němž vyhořela i synagoga. Zda se však jednalo o podhradí malostranské, nebo o území Starého Města není ze zápisu zřejmé.⁸⁰ Že byli Židé aktivní ve veřejných službách, dokazuje i stížnost o sto let mladší, kde si olomoucký biskup Bruno ze Schauenberga roku 1273 stěžuje papeži Řehoři X. kromě jiného i na to, že Židé vykonávají veřejné úřady.⁸¹

Situace židovského obyvatelstva napříč Evropou se stávala postupem doby stále méně únosnou. Roku 1290 jsou Židé vykázáni z Anglie, roku 1306 pak i z území Francie. Když roku 1298 vypuklo na území Říše Rintfleischovo povstání, zasáhlo výrazně komunity ve Švábsku, Hesensku, Durynsku a Horní Falci. Dozvuky těchto nepokojů ovlivnily i Židy v českých zemích. Nejednalo se o dozvuky ve formě násilného napadání, tak výrazný přesah toto povstání nemělo, nicméně možná pod vlivem těchto událostí nechal český král Václav II. české Židy zadržet, snad proto, aby jim zajistil ochranu, snad také proto, aby se na jejich úkor obohatil.⁸²

⁷⁶ GJ III/1, s. 267.

⁷⁷ Význam tohoto úřadu je nejasný, snad se mělo jednat o vlivný finanční úřad na dvoře knížete, viz ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034–1198)*. Praha, 2007, s. 185. STEINHERZ, Samuel. *Der Sturz des Vicedominus Jacob (1124)*, in: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*, 2 (1930), s. 15–47.

⁷⁸ AČ XLI, č. 32, s. 29–30. *Kosmova kronika*, s. 192–3.

⁷⁹ Viz pozn. k AČ XLI, č. 32, s. 30.

⁸⁰ AČ XLI, č. 35, s. 34. FRB II, s. 238. *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha, 1974, s. 20.

⁸¹ AČ XLI, č. 57, s. 62–63.

⁸² JAN, Libor. *Václav II. a Židé*, s. 239.

Co tyto události vypovídají o životě Židů v českých zemích? Na jednu stranu je potřeba české židovstvo vnímat jako integrální součást židovstva středoevropského. Rabíni a jednotlivé židovské obce byly ve vzájemném kontaktu, jednotlivé obce vnímaly příkoří, která se stávala sousedním obcím, Židé tvořili celek, jenž pojila společná identita. Na druhou stranu ale podléhala situace Židů vlivům, které byly autonomní a týkaly se buď jednotlivých obcí, nebo obcí na úzce vymezeném území. Nepostihovaly tedy automaticky všechny Židy univerzálně. Společnou kulturní identitu Židů je potřeba vnímat pouze jako jednostranně prožívanou, neboť ji reflektovali pouze Židé, nikoliv jejich vrchnost a tím spíše ne pak obecné obyvatelstvo. Se Židy si každý panovník nebo jiná vrchnost zacházeli podle vlastního uvážení, a byť můžeme sledovat trendy v nakládání se Židy, které překračovaly hranice jednotlivých států, přesto je vždy nutné posuzovat jednotlivé případy odděleně.

Jediný, kdo se snažil vybudovat kompaktní a univerzální formu přístupu k židovskému obyvatelstvu, byla církev. Její politika se projevila například v dekretch III. a IV. lateránského koncilu, v nichž bylo několik paragrafů určeno i Židům a podmínkám jejich života mezi křesťany.⁸³ Důsledná realizace těchto požadavků byla však již záležitostí vrchností a vymahatelnost církevních předpisů v otázce jednání se židovským obyvatelstvem je diskutabilní.

Roku 1306 byl v Olomouci zavražděn český král Václav III. a po několika letech sporů o nástupnictví na český trůn usedá lucemburský vévoda Jan. Od něj si židovská komunita mnoho slibovala, naznačuje to zpráva ze Zbraslavské kroniky, podle níž prý když král Jan navštívil Brno, vítal ho mimo jiné i průvod Židů, kteří:

„v průvodu vyšli dále od města Brna a první se potkali s přicházejícím králem. A když jsem spatřil neobvyklý průvod židovský, nesoucí s uctivostí Desatero, zabalené do kmentu, a vítající krále hebrejským zpěvem, rozplývala se duše má jak úžasem, tak vroucí zbožností a potoky vody vyronily oči mé, protože jsem si vzpomněl na silné utlačování, které zakoušeli s křesťany v Čechách tito Židé.“⁸⁴

Radost a očekávání od nového panovníka ze strany Židů lze snad zdůvodnit předchozí nepokojnou situací v českém království. Vzhledem k tomu, že Židé byli, alespoň z právního hlediska, na panovníkovi závislí, lze předpokládat, že stav, v němž o královskou komoru

⁸³ RUBEŠOVÁ, Markéta Pnina. *Právní postavení Židů ve středověké Evropě*, in: ŠEDINOVÁ, Jiřina (ed.). *Dialog myšlenkových proudů středověkého judaismu: mezi integrací a izolací*. Praha, 2011, s. 22–89, zde s. 78–83.

⁸⁴ AČ XLI, č. 97, s. 100–101. FRB IV, s. XV–XVII. *Zbraslavská kronika*. Praha, 1976, s. 234.

soupeří dva kandidáti, byl pro židovské obyvatelstvo ještě méně příznivý než pro obecné obyvatelstvo celé země.

Dynastická změna na českém trůnu však nemusela znamenat, a nakonec ani neznamenala, změnu přístupu k židovskému obyvatelstvu ze strany vládce. Král Jan vzešel z kulturního prostředí Sváté říše římské, byl tedy formován kulturou západního křesťanství, nebylo ani možné předpokládat výraznější změnu v panovníkově nakládání se Židy. Politika Jana Lucemburského byla formována jeho mezinárodní aktivitou. Dějinný obraz vykresluje Jana jako panovníka, který využíval české země jen jako snadný zdroj financí. Jakkoli je potřeba tento náhled vnímat kriticky a v kontextu uměle vytvořeného obrazu, je nutné si uvědomit, že z finančního hlediska byla politika krále Jana náročná. Nelze předpokládat, že by ve svých finančních požadavcích král šetřil židovskou komunitu a nevyžadoval po ní finanční podporu.

Prvním a základním příjmem ze Židů, jakým mohl panovník disponovat, byla roční daň, kterou mu Židé odváděli. Čeští Židé například roku 1332 odvedli panovníkovi daň ve výši 400 marek.⁸⁵ Židovské osídlení se neustále během vlády Jana Lucemburského rozšiřovalo, výše jsem uvedl několik příkladů nových usazení ve městech, ať již poddanských, nebo královských. Pokud panovník usazoval Židy ve městě jako nové obyvatele, bylo jistě v jeho zájmu je motivovat k tomu, aby do města chtěli přijít, a také aby v něm chtěli setrvat. Způsobem povzbuzení Židů k usazení v konkrétním městě bylo například osvobození od placení daní na určitou dobu. Takto byli osvobozeni na dobu deseti let nově usazení Židé v Českých Budějovicích. Král touto finanční úlevou mnoho neztratil a dlouhodobě na tom vydělal, neboť bylo možné předpokládat, že Židé ve městě vydrží po mnohem delší dobu. V Čechách placení židovské daně probíhalo většinou prostřednictvím městské obce.⁸⁶ Židovská obec odvedla kýženou částku městu, které pak následně celou platbu převedlo přímo panovnícké komoře, resp. podkomořímu, který měl příjmy z měst na starost. Za zmínku stojí případy, kdy Židé, přestože nežili v Praze, platí daň pražské židovské obci, která následně peníze převedla panovnícké komoře.⁸⁷ Důvodem byl patrně fakt, že Židé v těchto městech nebyli v dostatečně hojném počtu, aby vytvořili vlastní náboženskou obec, proto platili daň prostřednictvím hlavní české obce, tedy obce pražské.

⁸⁵ MÜLLER, Jörg R. *König Johann von Böhmen und die Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien (1310–1346)*, s. 64–65. GJ II/1, s. 91.

⁸⁶ JAN, Libor. *Václav II. a Židé*, s. 236–237.

⁸⁷ Jedná se například o Židy v Nymburce. GJ II, s. 588. Codex Jacobi, č. 159, s. 67.

Finanční požadavky vůči Židům byly ze strany Jana Lucemburského motivovány stejně pragmaticky jako ze strany jiných panovníků. Tak, jako jsme v případě krále Václava II. zmínili zadržení Židů jednak snad za účelem jejich ochrany, jednak za účelem panovníkova finančního obohacení, je nutné v případě krále Jana zmínit podobný čin, jehož se vůči Židům dopustil a o němž referuje Zbraslavská kronika.⁸⁸ Roku 1336 nechal král kopat v pražské synagoze a odnesl odtud množství zlata a stříbra, slovy kronikáře „*našel pod zemí na dva tisíce hřiven ve zlatě a stříbře a penězích.*“ U příležitosti tohoto násilného vniknutí do synagogy nechal rovněž panovník zadržet všechny pražské Židy a za jejich propuštění pak požadoval výkupné, které dále rozšířilo jeho finanční zisk z této akce.⁸⁹ V celkovém kontextu vlády se však jednalo pravděpodobně o jedinou výraznější protižidovskou akci ze strany panovníka. Lze předpokládat, že území českých zemí mohlo být částečně zasaženo pronásledováním Židů v Pulkavě v Rakousku, které proběhlo roku 1338, nicméně tato událost se výrazně v obrazu českých Židů doby Jana Lucemburského neodrazila.⁹⁰

Zatímco přístup Jana Lucemburského k Židům se příliš nedostal do širšího povědomí, jinak je tomu u jeho syna. Jeho nakládání se židovským obyvatelstvem vyvolává značné rozepře a samo o sobě se jeví na první pohled rozporuplně. Celkovému náhledu dominují události v Norimberku 5. prosince roku 1349. V předvečer svátku svatého Mikuláše došlo v tomto říšském městě k rozsáhlému napadení tamější židovské komunity, které vedlo jednak k jejímu takřka definitivnímu vyhlazení, jednak k zániku židovského osídlení. Na místě židovské čtvrti vznikl nově postavený kostel Panny Marie a dvě nová náměstí. Samotné napadení židovské obce se nijak výrazně nelišilo od jiných takovýchto akcí, co je ale pozoruhodné, je právě přístup panovníka. Tak jako v Čechách, i na území Říše byli Židé služebníky královské komory, tedy podléhající přímo králi. Za standartních okolností by tedy útok, jaký proběhl v Norimberku, byl vnímán jako útok na panovnický majetek. Právě přístup Karla IV. k této události budí pozornost i po mnoha stech letech od události. Panovník totiž o chystaném útoku věděl a nejen, že mu aktivně nebránil, ale naopak ho v podstatě schválil.⁹¹ Zároveň využil jednotlivé židovské domy

⁸⁸ FRB IV, s. 331–332, *Zbraslavská kronika*, s. 413.

⁸⁹ DOLEŽALOVÁ, Eva. *Die böhmischen Könige und die erneute Ansiedlung der Juden in den böhmischen Ländern nach den Pogromen des 14. Jahrhunderts*, in: DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). *Juden in der mittelalterlichen Stadt: der städtische Raum im Mittelalter – Ort des Zusammenlebens und des Konflikts*. Praha, 2015, s. 27–37, zde s. 29.

⁹⁰ K pronásledování Židů v Pulkavě viz SOUKUP, Daniel – WIEDL, Birgit. *Die Pulkauer Judenverfolgungen (1338) im Spiegel österreichischer, böhmischer und mährischer Quellen*, in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steiner zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 129–158.

⁹¹ Dne 2. října během své návštěvy mimo jiné zbavil městskou radu odpovědnosti za násilí vůči Židům (*unser camer knecht*), kterého by se obyvatelé města dopustili. Viz MENGEL, David C. *Emperor Charles IV., Jews and Urban Space*, s. 299.

jako prostředek pro odměnění svých politických spojenců.⁹² Postup panovníka v tomto případě však není možné vnímat dnešní optikou. Karel IV. takto jednal především motivován chladným pragmatismem. Jeho účelem bylo připoutat na svou stranu vlivné říšské město s celou jeho radou, což se mu také podařilo. Účel zde zcela jednoznačně světil prostředky.

Norimberské události však rozhodně nebyly jedinou agendou tohoto panovníka vůči Židům. Polovina 14. století se nesla také ve znamení velké morové epidemie, která měla za následek mimo jiné rozpoutání dalších útoků na židovské obce v Říši. Vyjma Chebu zůstala česká města těchto útoků ušetřena, stejně jako nadále po celou dobu vlády Karla IV. Jeho přístup tak nevykazoval žádné výrazné odlišnosti od přístupu jiných českých králů, a to ať již je řeč o jeho finančních nárocích a nakládání s židovským regálem, tak o králově chladném a politicky motivovaném pragmatismu.

2.2. Právní postavení Židů v českých zemích

Předchozí příklady z dějin českých Židů v kostce ukázaly, jaké bylo jejich právní postavení. Není možné, minimálně v českém kontextu, uvažovat o tom, že by Židé byli plnoprávnou skupinou obyvatel. Do značné míry byli závislí především na vůli vrchnosti, na jejímž území se nacházeli, kterou byl v oblasti českých zemí především panovník. Postavení Židů v právním systému českých zemí ani Svaté říše římské nebylo zdaleka homogenní. Otázkou například zůstává, nakolik je možné o židovském obyvatelstvu mluvit jako o obyvatelstvu na okraji společnosti, nakolik bylo skutečně na stejné úrovni jako kati a prostitutky. Zda byli skutečně Židé ostrakizováni a jak hluboké toto vyloučení ze společnosti bylo, lze například pozorovat na příkladu židovských čtvrtí či ulic ve městech. Ve 14. století nelze hovořit o ghettech, neboť ta se v plném slova smyslu objevují až během 16. století v souvislosti s reformami tridentského koncilu. V kontextu právní pozice Židů v křesťanské společnosti je nutné předeslat, že právě důsledná neizolovanost židovského osídlení v průběhu vrcholného středověku naznačuje i neizolovanost právního statutu.

Z pramenného základu lze usuzovat, že každá oblast Říše tíhla k jinému konkrétnímu přístupu k Židům ve svých městech, každé město či městský svaz tvořily vlastní politiku vůči židovskému obyvatelstvu. Důsledně je nutné v období vlády Václava IV. rozlišovat situaci Židů v Říši a v Čechách. Čechy sice byly integrální součástí Svaté říše římské, přesto se pozice Židů a panovníkův přístup k nim v těchto oblastech lišily. Výchozím bodem tohoto rozdílného

⁹² BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny země Koruny české. IV.a, 1310–1402*. Praha, 2003, s. 260–261.

jednání je pozice Václava IV. a jeho politické opozice na daném území. V Říši byl panovníkův monopol nad židovským obyvatelstvem již spíše iluzorní, reálně politiku tvořily jednotliví političtí hráči, v našem kontextu především městské svazy. Právě ony měly rozhodující zájem na nakládání se Židy a nutily tak panovníka k vyjednávání a k ústupkům. V Čechách nebyla situace tak vyhrocená, přesto i zde musel král čelit v židovské otázce opozici v podobě panské jednoty. Přesto však nebyl panovníkův nárok na židovský regál v Čechách na rozdíl od Svaté říše římské nikdy výrazně zpochybněn.

Dalším úhlem pohledu v posuzování postavení Židů ve společnosti, který musí být vzat v potaz, je skutečnost, že právní dokumenty sice ukazují jakýsi odraz skutečnosti, ale pouze z izolovaného úhlu pohledu. Jistě reflektují dění ve společnosti, ale jen velice těžko mohou zachytit každodenní život a kontakty Židů s ostatními obyvateli města. Povaha a interpretační význam těchto částečně normativních pramenů je tím omezená.

Výjimečnost právní pozice Židů je přesto evidentní. Důležitou roli v základním konceptu přístupu k Židům tvořila církev, jejíž stanovisko mělo během středověku stále nezpochybnitelnou váhu. Od počátku křesťanství razilo vůči judaismu vyhraněný postup, který naznačoval, že není možné, aby byli Židé ve stejné pozici jako křesťané. Církev se v deklarativní rovině snažila vytlačit Židy na co možná nejzazší okraj společnosti, čemuž nasvědčuje i nejrozšířenější způsob náhledu na židovské obyvatelstvo, totiž náhled sv. Augustina. Jeho názor byl, že Židé nemají být za smrt Ježíše zabíjeni, a to z humánních důvodů (*pro sola humanitas*), ale mají žít jako živí svědkové pravdivosti tvrzení Starého a Nového zákona. Mají však být udržováni v bídném a podřízeném postavení, aby právě tato jejich chudoba a ubohost byla důkazem jejich fatálního omylu při nepřijetí Krista jako mesiáše.⁹³ Církevní nařízení se tak setrvale snažila Židy ze společnosti vyloučit, jak tomu nasvědčují výše zmíněná nařízení III. a IV. lateránského koncilu i mnohá jiná. Neznamená to však, že by církev vybízela k násilným útokům na židovské obce. Církevní autorita se snažila bojovat proti všem možným pověrám, které vedly k útokům na Židy. Neznamenal to, že by v těchto snahách byla vždy úspěšná, a to dokonce ani u kléru samotného, neboť často to byli různí lidoví kazatelé či příliš horliví kněží, kteří stáli u zrodu útoků na Židy. Svědčí o tom například případ napadení židovské obce v Praze v roce 1389, tzv. pašije pražských Židů, jimž se budu v této práci též věnovat. Zároveň je diskutabilní, nakolik byly církevní nároky vymahatelné. Je pravděpodobné, že většina těchto církevních požadavků zůstala pouze v rovině vyhlášených dekretů a k jejich uplatňování buď vůbec nedocházelo, nebo velice zvolna.

⁹³ K tomuto názoru viz podrobněji RUBEŠOVÁ, Markéta Pnina. *Právní postavení Židů ve středověké Evropě*, s. 36–38.

Postupem času se vyvinul model právní pozice Židů v aškenázském prostředí, který vrchnost, zpravidla pak panovníci, aplikovali na židovské obyvatelstvo. Židé byli označováni jako *servi camerae nostrae* či *servi camerae regis*, tedy jako služebníci královské komory. Poprvé se takto Židé objevují v listině římského císaře Fridricha II.,⁹⁴ nicméně kořeny je nutné hledat již v politice císaře Fridricha I. Barbarossy a v jím vydaném landfrýdu, potažmo pak v privilegii pro Židy ze Špýru vydaném roku 1084 biskupem Rüdigerem, a roku 1090 potvrzeném Jindřichem IV.⁹⁵ Privilegium vychází již ze starší karolinské tradice, a základní body, které zaručuje Židům, je ochrana jejich životů, garance svobodného praktikování náboženství a potvrzení osvobození od placení cel.⁹⁶ Jedná se tedy v důsledku o kodifikaci stavu, který již patrně přetrvával delší dobu.⁹⁷ O povaze tohoto právního termínu se nicméně vedou diskuze. Alexandr Patschowsky soudí, že termín sám byl sice kodifikován v roce 1236 a princip sám se vyskytoval déle, nicméně ke skutečnému uplatnění a důslednému naplnění tohoto označení Židů mělo dojít až v pozdější době.⁹⁸

Jak sám termín naznačuje, Židé byli panovníkovým majetkem, byli tedy jedním z jeho regálů. Panovníkovi tak plynuly ze Židů příjmy, zpravidla ve formě daní či jiných finančních dávek. Panovník zároveň mohl tento regál, resp. výnos z něj, svobodně udělovat komukoliv uznal za vhodné. Zároveň Židy nemohl nikdo napadnout, neboť napadením králova majetku by napadl krále samotného. Židé se však nemohli svobodně pohybovat, přebývání v jednotlivých lokalitách bylo vždy závislé na vůli panovníka, který rozhodoval o tom, zda se Židé mohou do města přistěhovat, i o tom, zda budou z města či země vystěhováni, jak jsme měli možnost vidět na výše zmíněných příkladech českých měst. Nebylo neobvyklé, že bylo se Židy ze strany vládců nakládáno svévolně. I tento přístup jsme měli možnost vidět a lze s nadsázkou říci, že neexistoval panovník, který by vůči Židům nevyužil nestandardní postup. Panovník mohl dále disponovat židovským majetkem. Kdykoli mohl Židům majetek zabavit, kdykoli si mohl vyžádat finanční dar, většinou v souvislosti s abnormálně vysokými náklady (korunovace,

⁹⁴ S obrazem Židů jako služebníků panovníka (*servi nostri*) se setkáváme již ve zmíněném privilegii Fridricha II. Toto označení bývá vnímáno jako první důkaz postavení Židů jako služebníků královské komory (*servi camerae regis*), viz např. MAGIN, Christine. *Wie es umb der iuden recht stet*, s. 27–40. Guido Kisch však vznik tohoto právního pohledu na židovskou komunitu v Říši klade až do období vlády Rudolfa I., konkrétně do roku 1286, viz KISCH, Guido. *Forschungen zur Sozial- und Rechtsgeschichte der Juden in Deutschland während des Mittelalters*. Stuttgart und Zürich, 1978, s. 41–47. (kapitola Kammerknechtschaft und mittelalterliche deutsche Gesetzgebung).

⁹⁵ K dokumentu vydanému Jindřichem IV. viz LOTTER, Friedrich, *The Scope and Effectiveness of Imperial Jewry Law in the High Middle Ages*, in: *Jewish History*, 4/1 (1989), s. 31–58. LOTTER, Friedrich. *Talmudisches Recht in den Judenprivilegien Heinrichs IV.? Zu Ausbildung und Entwicklung des Marktschutzrechts in frühen und hohen Mittelalter*, in: *Archiv für Kulturgeschichte*, 72 (1990), s. 23–61.

⁹⁶ MARCUS, Ivan G. *Die politischen Entwicklungen im mittelalterlichen deutschen Judentum*, s. 65.

⁹⁷ LOTTER, Friedrich, *The Scope and Effectiveness of Imperial Jewry Law in the High Middle Ages*, s. 33.

⁹⁸ PATSCHOWSKY, Alexander. *Das Rechtsverhältnis der Juden zum deutschen König (9. - 14. Jahrhundert)*, s. 351.

válečné tažení). Tehdy byl židovský kapitál vítanou výpomocí v panovníkově rozpočtu. Další formou dispozice s židovským majetkem byla možnost využití odúmrti.

Výskyt termínu *servi cameræ* v českém kontextu je nutné hledat u českého krále Přemysla Otakara II. v textu udělujícím privilegia pražským Židům, který byl později označen jako *Statuta Judæorum*. Židé sice nejsou v textu listiny výslovně jako *servi cameræ* označeni, nicméně z textu privilegia tento přístup vyplývá.⁹⁹ Text privilegia byl do značné míry převzat již ze staršího dokumentu, konkrétně z privilegia pro rakouské Židy vydaného roku 1244 babenberským vévodou Fridrichem II Svárlivým. Přemysl Otakar II. při tvorbě privilegia pro Židy v českých zemích pravděpodobně z tohoto dokumentu vycházel. Otázka datování privilegia pro české Židy je komplikovaná. Dlouhou dobu byl jako rok vydání udáván rok 1254, nový náhled na problematiku datace vnesla do diskuze Jana Zachová.¹⁰⁰ Z její práce vyplývá, že datace tohoto dokumentu spadá až do roku 1262. Jisté je datum konfirmace, vztahující se především na brněnské Židy, které spadá do roku 1268. Statuta Fridricha II. Svárlivého neměla vliv pouze na dokument český. Podobně tak vznikla statuta ještě v Uhrách, kde je v roce 1251 a znovu pak v roce 1256 vydal Béla IV. Pro polské království byl podobný dokument vydán Boleslavem Pobožným roku 1265 a 1299.

V dějinách českých Židů se přístup panovníka na základě statutu Židů jako služebníků královské komory projevil několikrát. Zmínit lze postup Václava II. vůči Židům ve spojitosti s útoky v souvislosti s tzv. Rintfleischovým povstáním v Říši. Samotné útoky sice české Židy nezasáhly, nicméně jejich dílčí dozvuky můžeme sledovat i na území Čech. Václav II. ve chvíli ohrožení Židů použil princip, který byl vrchností nad Židy aplikován častěji, například na území Sváté říše římské v průběhu první křížové výpravy, kdy vrchnost poskytla Židům (za jistý poplatek) ochranu před běsnícím davem. Podobně se zachoval i Václav II., když na Židy uvalil ochrannou vazbu a tím je zachránil z možného nebezpečí, zároveň se na jejich úkor obohatil. Zda však skutečně napadení v roce 1298 českým Židům hrozilo, nebo zda se jednalo o účelové zneužití tohoto rizika ze strany panovníka, se už nedozvíme. Možným výkladem také je, že se jedná pouze o kronikářovu zprávu, která se nezakládá na popisu reálné situace, ale pouze na jeho vlastní dedukci. Nicméně podobně se měl k Židům zachovat i Jan Lucemburský a konečně i Václav IV.

⁹⁹ V textu privilegia z roku 1254 se přímé označení Židů jako *servi cameræ regis* neobjevuje, nepřímo toto postavení vůči královské komoře vyplývá z paragrafu 9, 14 a 29, viz BONDY, Gottlieb. *Zur Geschichte der Juden*. 1, s. 17–22. Dále viz PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 23–25.

¹⁰⁰ K dataci privilegia viz ZACHOVÁ, Jana. *Un privilège de Přemysl Otakar II.*, in: *Judaica Bohemiae*, 14/2 (1978), s. 71–74.

Přemyslova statuta nebyla jediným dokumentem, který se zaměřoval na právní postavení Židů v českých zemích. Prvním dokumentem tohoto druhu byla statuta knížete Soběslava II. z let 1174 a 1178, která se věnují zahraničním obchodníkům, konkrétně na území pražských měst. Dokument výslovně jmenuje německé obchodníky, označuje je jako chráněné obyvatelstvo. Po jejich boku stojí kromě románských obchodníků také Židé. Všem třem skupinám je zaručeno, aby požívaly stejná práva, jaká jim byla dána za krále Vratislava. Mohou mít vlastní soudce a jsou upraveny vzájemné vztahy a práva v oblasti svědeckví před soudem.¹⁰¹ Objevuje se tady již pozice Židů jako obyvatel se zvláštním právním statutem, což je stav, se kterým se během dalších dob setkáváme na českém území nepřetržitě, zároveň je to stav, který již v době Soběslava II. nebyl nový. Kontinuita tohoto systému je tedy evidentní.

2.3. Židé ve městech

V celé práci mluvím o Židech jako o obyvatelích měst. Existovala však vůbec během středověku varianta, že by mohlo židovské obyvatelstvo žít na venkově? Všeobecná představa, že by židovskému obyvatelstvu bylo automaticky určeno žít ve městech, není z dlouhodobého hlediska udržitelná. Přesto však v případě Svaté říše římské a českých zemí je ještě v době přelomu 14. a 15. století nutné uvažovat o Židech jako o městském obyvatelstvu.¹⁰² Situace se začala v kontextu českých zemí měnit výrazně až během století 15. a nejméně pak ve století šestnáctém.

Jedním z důvodů, který vedl k židovskému sídlení ve městech, byl zákaz vlastnit půdu. Omezení tohoto rázu zamezovalo Židům žít se zemědělstvím, což byl fakt, který jim znemožňoval sídlit na venkově. Situace v této otázce se vyvíjela postupně. Veškerá problematika vychází ze vzájemné koexistence křesťanů a Židů v raném středověku. Ještě ze 7. století jsou doložena nařízení koncilu v Elvíře, která zakazují vzájemné stolování křesťanů a Židů, rovněž tak zakazují křesťanům, aby si nechávali od Židů žehnat svá pole.¹⁰³ Jakkoli sice nebyl nikdy vydán plošný zákaz zemědělství provozovat a půdu vlastnit, vzhledem k uplatňovanému lennímu systému nebylo příliš snadné, aby Židé půdu drželi. Přesto jsou doloženy případy například z jižní Francie, kde Židé skutečně byli držiteli půdy, doloženy jsou případy, kdy Židé vlastnili vinohrady. Je také možné, že se půda dostávala do držení Židů

¹⁰¹ AČ XLI, č. 38, s. 37.

¹⁰² HAVERKAMP, Alfred. *Juden und Städte – Verbindungen und Bindungen*, s. 76.

¹⁰³ RUBEŠOVÁ, Markéta Pnina. *Právní postavení Židů ve středověké Evropě*, s. 34.

prostřednictvím zástav.¹⁰⁴ Během 14. a počátku 15. století však musíme v oblasti českých zemí přistoupit k této variantě velice opatrně, byť vyloučit ji samozřejmě nelze. Židovské obyvatelstvo v Čechách v době Václava IV. vnímám tedy jako obyvatelstvo měst.

Ani ve městech neměli Židé volné pole působnosti, neboť s rozvojem městské společnosti se pojil zákaz vykonávání řemesel Židy, neboť ta se stala výhradním monopolem cechů. Vzhledem k tomu, že v ceších byl kladen velký důraz na křesťanskou víru, byli Židé z možnosti do cechu vstoupit automaticky diskvalifikováni. Neznamenalo to úplné vytlačení ze všech řemeslných odvětví, setkáváme se i s případy, kdy se naskytla Židům možnost nějaká řemesla vykonávat, jak o tom svědčí mimo jiné nápisy na některých náhrobcích na židovském hřbitově.¹⁰⁵ S rozvojem urbánní společnosti však rostl i tlak ze strany městské společnosti zbavit se ekonomické konkurence Židů, což v některých případech mohlo vést až k vypovězení Židů z měst.¹⁰⁶ Vzájemný kontakt mezi křesťany a Židy pomáhala udržovat činnost Židů jako lékařů, která přetrvala i do doby vlády Václava IV.,¹⁰⁷ a to navzdory snahám církve této činnosti zamezit. Církev prohlašovala, že by Židé mohli díky tomu získat silnou mocenskou pozici mezi křesťany.¹⁰⁸

Dalším důvodem, proč sídlili Židé ve městech, je charakter vzniku osídlení. Tento argument však bezvýhradně platí pouze pro území českých zemí, na ostatním území Říše je třeba ho aplikovat s rozmyslem v závislosti na konkrétních případech. Jak jsem výše zmínil, židovské osídlení v českých zemích se nezřídka vyvíjelo z kupeckých osad. Kupecké osady často vznikaly v podhradí a jednalo se o širší aglomerace, které se postupem doby přeměnily v města, tím pádem se židovská komunita stala integrální součástí této společnosti již od počátku jejího vzniku. Vzhledem k tomu, že k zakládání měst docházelo ve větší míře až v době, kdy bylo právní postavení Židů pevně stanovené, nebylo již možné, aby se do města přistěhovali Židé spontánně bez vědomí panovníka. V době od třináctého století, a pravděpodobně již od doby dřívější, bylo takřka nemožné, aby žili v českých zemích Židé bez vědomí panovnické komory.

¹⁰⁴ RUBEŠOVÁ, Markéta Pnina. *Právní postavení Židů ve středověké Evropě*, s. 84–85.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 83–84. MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní*, s. 107.

¹⁰⁶ Pravděpodobně to byl právě tlak cechů a městského vedení, který zapříčinil postupné vyhnání Židů ze všech moravských královských měst. KOCMAN, Pavel. *Die Ausweisung der Juden aus den mährischen königlichen Städten 1426–1514: Verlauf, Anlässe, Folgen*, in: TEUFEL, Helmut – KOCMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gül": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinhilber zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 269–346.

¹⁰⁷ Václav IV. v jedné své listině odměňuje svého židovského lékaře Feifla z Jeruzaléma za dobré služby osvobozením od placení židovských dávek a povoluje mu provádět rituální porážku dobytka. Viz BONDY, Gottlieb. *Zur Geschichte der Juden*, 2, č. 1145, s.909–910.

¹⁰⁸ MAGIN, Christine. *Wie es um der iuden recht stet*, s. 335.

Postavení Židů ve městech není možné vnímat jako striktně vymezené na okraj společnosti. Existovaly dva typy židovského sídlení ve městech, koncentrované a rozptýlené. Koncentrované se zpravidla soustřeďovalo do pevnějších, ne však striktně uzavřených, celků v blízkosti synagog. Pro náboženský život byl tento způsob přebývání značně jednodušší. V oblasti severně od Alp se v podstatě setkáváme pouze s tímto typem osídlení. Rozptýlený způsob bydlení Židů ve městech byl značně náročnější na udržování náboženského života i v oblasti každodenního života vzhledem ke specifickým židovským náboženským předpisům. V zaalpské oblasti se takto dá uvažovat pouze o Židech v Salzburgu po roce 1404.¹⁰⁹

V českém kontextu je nutné vnímat Židy jako koncentrované osídlení, které však bylo organickou součástí městské společnosti. Byť například pražská židovská čtvrť na Starém Městě byla pravděpodobně od zbytku města oddělena systémem bran,¹¹⁰ vymezení mělo charakter spíše formální. Nejednalo se rozhodně o žádný systém hradeb, spíše o branky, které vymezovaly hranice této čtvrti tím, že uzavíraly danou ulici v místě, kde začínala židovská čtvrť. Skutečnost, že nelze nahlížet na pražskou židovskou obec jako na nějaké uzavřené město ve městě, potvrzuje i fakt, že na území židovského osídlení prokazatelně vlastnili domy i Nežidé, a pravděpodobně tam také bydleli. Rovněž Židé vlastnili domy mimo židovskou čtvrť, k jejich nabytí však potřebovali zvláštní povolení.¹¹¹ O integrování židovského města do správy města celého svědčí i stížnosti faráře od sv. Valentina, který si při vizitacích stěžoval, že Židé, žijící na území jeho farnosti, neplatí desátek.¹¹² K radikálnímu vymezení židovské čtvrti z městského prostoru nedošlo ani po útoku na pražské Židy roku 1389. Podobný model přebývání Židů jako v Praze lze předpokládat i v ostatních českých městech, mimo jiné z toho důvodu, že pražská obec byla tou největší v celých Čechách, a přesto nebyla nijak výrazně od městského prostoru izolována.

Stran správního hlediska přebývání ve městech je v českém kontextu nutné zmínit funkci židovského rychtáře (*iudex Iudæorum*). Tato funkce byla vykonávána dvěma lidmi, křesťanem a Židem. Jejím posláním bylo řešit právní spory drobného charakteru, zprostředkovávat kontakt mezi Židy a městskou samosprávou.¹¹³

¹⁰⁹ HAVERKAMP, Alfred. *Juden und Städte – Verbindungen und Bindungen*, s. 81.

¹¹⁰ MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní*, s. 105–107.

¹¹¹ PUTÍK, Alexandr. *On the Topography and Demography of the Prague Jewish Town Prior to Pogrom of 1389*, in: *Judaica Bohemica*, 30–31 (1994/95), s. 7–46, zde s. 12.

¹¹² Tamtéž, s. 13.

¹¹³ MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní*, s. 110. K problematice židovských rychtářů podrobně viz BLECHOVÁ, Lenka. *Die Institution des Judenrichters in mittelalterlichen Quellen böhmisch-mährischer Provenienz*, in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 97–127.

3. Židé za vlády Václava IV.

Osoba krále Václava IV. je přinejmenším rozporuplná. Václav se narodil 26. února roku 1361, jeho matkou byla v pořadí již třetí manželka Karla IV., Anna Svídnická. Jeho otec do něj vkládal velké naděje jako do svého dlouho vytouženého nástupce. Karel oslavoval Václavovo narození mimo jiné i v osobním listě adresovaném Čechům, v němž zmiňuje: „*Konečně máme prince! V něm má být naše České království pevně zakotveno jako na pevné skále!*“¹¹⁴ Nakolik se tato slova skutečně naplnila, to ponechme dalšímu výkladu. Přesto tento úryvek ukazuje mnohé, co od Václava bylo očekáváno. Karel IV. byl mimořádný panovník, který svou politickou i diplomatickou činností v evropském prostředí vyčníval nad ostatní panovníky. Je pochopitelné, že když po jeho smrti nastoupil na český trůn jeho syn Václav, očekávaly se podobné schopnosti i od něj. Již za svého života byl srovnáván se svým otcem, výrazně vynikal zdánlivý kontrast mezi Karlem IV. jako Otcem vlasti a Václavem, který býval označován jako král tyran.

Vykreslování osoby krále Václava se tak velice často v pramenech pohybuje v mezích poukazování na jeho negativní vlastnosti a tento obraz se v podobné míře zachoval až do současnosti. O Václavovi tak kolují zvěsti o jeho holdování vínu a o jeho lovecké vášni, známé jsou zkazky o jeho vztazích s lazebnicí Zuzanou a rovněž o jeho kontaktech s pražským katem.¹¹⁵ Nelze to rozhodně chápat jako výraz lichotky ani jako poukazování na jeho důraz na společenskou rovnost. Kat byl vykázán na okraj společnosti a jakékoli styky s ním byly společensky nepřijatelné, tím spíše pak dopouštěl-li se jich sám panovník.

V záplavě různých invektiv určených Václavovi IV., které se více či méně zakládají na pravdě, se pak objevuje ještě označení „přítel kacírů“ a konečně je Václav obviňován z toho, že „miloval proradnost Židů,“ přeneseně je pak nazýván židovským králem.¹¹⁶ Jedná se o vyjádření Václavova současníka, augustiniánského opata Ludolfa Zaháňského. Ve svém díle *Tractatus de longevo schismate*¹¹⁷ totiž v kapitole věnované úmrtí krále Václava IV. označuje,

¹¹⁴ Český text převzat z SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV.*, s. 31.

¹¹⁵ Podrobně k pověstem o Václavových kontaktech s lazebnicí Zuzanou či pražským katem a o obraze Václava IV. v literatuře viz ČORNEJ, Petr. *Václav IV. v proměnách času*, in: Česká literatura 33/5 (1985), s. 408–424.

¹¹⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 33. ŠMAHEL, František. *Die Prager Judengemeinde im hussitischen Zeitalter (1389–1485)*, in: CLUSE, Christoph – HAVERKAMP, Alfred – YUVAL, Israel Jacob. *Jüdische Gemeinden und ihr christlicher Kontext in kulturträumlich vergleichender Betrachtung: von der Spätantike bis zum 18. Jahrhundert*. Hannover, 2003, s. 341–363, zde s. 352. Nazývá ho takto Ludolf Zaháňský ve svém spise *De longevo schismate*, viz LOSERTH, Johann (ed.). *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung. III, Der Tractatus de Longevo Schismate des Abtes Ludolf von Sagan*. Wien, 1880, s. 458–459.

¹¹⁷ LOSERTH, Johann (ed.). *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung*, s. 458–459.

kromě jiného, tohoto panovníka jako *rex Iudæorum*, tedy jako krále Židů. Není však v tomto názoru osamocen. Již v době dřívější naráželi jeho političtí oponenti na přílišnou náklonnost Václava IV. k Židům. V 80. letech se nechal Jan z Jenštejna slyšet ve svém vánočním kázání, že u krále se dovolá vyslyšení spíše Žid než prelát či velmož.¹¹⁸ V podobném duchu si pak stěžuje i v žalobě papeži Bonifáci IX. po svém odchodu z Prahy.¹¹⁹ Pražský arcibiskup však nebyl v těchto stížnostech osamocený. Roku 1397 panská jednota, která byla s králem v setrvalém sporu, panovníkovi vytýká, že Židy upřednostňuje na úkor křesťanů.¹²⁰

V době vlády Václava IV. byla již židovská komunita integrální součástí společnosti českých zemí. Židé žili ve městech v kompaktních komunitách, podíleli se na obchodování a půjčování peněz. I jejich právní status byl již konzistentní, zákony a privilegia, která získávali Židé během předchozích let, byla dále potvrzována a garantovala tak Židům jistý stupeň ochrany a bezpečí. Přesto však nelze říci, že by Židé prožívali během vlády Václava IV. léta bez konfliktů a sporů. Čelné místo v dějinách Židů v tomto období zaujímá panovníkem nařízené vyvlastnění dluhů u Židů,¹²¹ které proběhlo v Říši poprvé v roce 1385, ale mohlo mít jistý dopad i na Židy české. Výsadní postavení však zaujímá především událost z Velikonoc roku 1389, kdy došlo k tak zvaným pašijím pražských Židů. Jednalo se pravděpodobně o největší útok, jaký kdy pražská židovská komunita během středověku zažila. Tyto dvě události rámuji nejviditelněji Václavovu politiku vůči Židům, nicméně zdaleka nejsou jedinými východisky, z nichž je možné při zkoumání přístupu Václava IV. k židovskému obyvatelstvu vycházet.

Při studiu panovnické politiky je nutné se, kromě výše zmíněných událostí obecného rázu, zaměřovat i na události marginálnějšího charakteru. Jednalo se často o jednotlivé výnosy, týkající se Židů v konkrétním městě. Mohlo se jednat o osvobození od finančních povinností na určitou dobu, nebo se mohlo jednat naopak o uvalení nějakých zvláštních povinností a daní na židovské obyvatele měst. Byla to agenda veskrze všední, ale jsem toho názoru, že právě všednost těchto pramenů může přesvědčivě ilustrovat, jaký byl panovníkův přístup k Židům.

¹¹⁸ HAUSMANN, Albrecht. *Der Ackermann aus Böhmen und die Prager Juden um 1400*, in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 125/2 (2003), s. 311, pozn. 53. WELTSCH, Ruben E. *Archbishop John of Jenstein (1348–1400). Papalism, Humanism and Reform in Pre-Hussite Prague*. The Hague, Paris, 1968, s. 62, pozn. 89.

¹¹⁹ PELTZEL, F. M. *Urkundenbuch zur Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus. Erster Theil*. Prag, 1788, Acta in Curia Romana, č. CXVI (s. 145–164) art. XII, s. 148. De VOOGHT, Paul. *Hussiana*. Louvain, 1960, s. 426.

¹²⁰ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, č. 110, s. 102.

¹²¹ V němčině je tato událost nazývána *Judenschludentilgung* a vzhledem k obtížnosti překladu tohoto slovního spojení do češtiny budu ve své práci využívat i tento německý termín.

Ještě, než přikročím ke třem stěžejním osám své práce, na nichž budu ilustrovat Václavovu politiku vůči Židům, musím se krátce zastavit nad pramenem, na nějž jsem výše několikrát narazil, totiž na konfirmaci *Statut Iudæorum*. Václav IV. je konfirmoval roku 1393, tedy až patnáct let po svém nástupu na český královský trůn.¹²² Vystává otázka, proč je konfirmoval až po takové době, a co ho k tomu vedlo. Samotný akt konfirmace není ničím výjimečný. Jak jsem výše uvedl, byla to praxe obvyklá, většina českých králů tento dokument konfirmovala.¹²³

Není zřejmé, proč došlo k potvrzení židovských statut právě v roce 1393, pravděpodobně však nebylo samoúčelné. Mohlo být motivováno spory o pravomoc nad židovským obyvatelstvem. Téhož roku král vydává také listinu, v níž uděluje soudní pravomoc nad Židy ve městech královským úředníkům.¹²⁴ Vládu Václava IV. provázely dlouhodobé spory s českou šlechtou, která se zformovala roku 1394 do panské jednoty. Roku 1395 došlo mezi králem a panskou jednotou k ujednání, které ošetřovalo vzájemný vztah panovníka a šlechty a vymezovalo jejich kompetence.¹²⁵ Jeden z artikulů této dohody je věnován soudní pravomoci nad Židy, doslova se v něm píše: „*Také o židech, byloliby sie kde pro ně komu uwázáno, a byla která pře o to, aby to bylo pány ohledáno, a výše aby nebylo saženo, než jakby listy svědčily.*“ Nabízí se možnost klást mezi dokumenty z roku 1393 a tímto ujednáním z roku 1395 jistou souvislost, neboť se panská jednota mohla cítit poškozená panovníkovým postupem v upevňování jeho pravomoci nad Židy. Ostatně, o ostrážitosti panské jednoty v oblasti panovníkova nakládání se Židy svědčí i výše zmíněné nařčení Václava IV. z přílišné náklonnosti k Židům, pocházející z roku 1397. Panovníkův spor s panskou jednotou byl evidentně natolik rozsáhlý, že se v něm ukazují třecí plochy i v oblasti nakládání se židovským obyvatelstvem.

Výše jsem také pojednal o tom, že v těchto statutech je zmíněna pravomoc nejvyššího komořího nad Židy, ze které by mohla být odvozena následná pravomoc podkomořího, která byla v době vlády Václava IV. obvyklá. Za zmínku stojí změna formulace, kterou je možné sledovat v této otázce, která je patrná mezi původním textem Přemysla Otakara II. a Václavovou konfirmací. Přemysl Otakar stanovuje, že nad Židy nemá mít pravomoc městský

¹²² JIREČEK, Hermenegild. *Codex juris Bohemici II, Pars 3, Scripta ad rempublicam administrandam spectantia saec. 14. Praeae*, 1889, s. 366–368, (dále jen CIB II/3).

¹²³ Pro úplnost: Přemysl Otakar II. vydal statuta roku 1254, jeho nástupce Václav II. je konfirmoval na žádost znojemských Židů pravděpodobně na počátku své vlády, viz EMLER, Josef. *Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. Praha, 1882, č. 2390, s. 1034 (dále jen RBM II), datace dokumentu chybí. Václav III., Rudolf Habsburský ani Jindřich Korutanský je pravděpodobně konfirmovat nestačili, Jan Lucemburský potvrzuje sice roku 1311 všechna privilegia, výslovně se však o Statutech nezmiňuje. Karel IV. konfirmuje tento dokument roku 1356, viz CIM I, č. 63, s. 99–100.

¹²⁴ CIM I, č. 112, s. 179–181.

¹²⁵ PALACKÝ, František. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i morawské: z archivův domácích i cizích I*. Praha, 1840, č. 5, s. 56, (dále jen AČ I).

rychtář, nýbrž král, kníže nebo nejvyšší zemský či královský komoří.¹²⁶ Formulace v potvrzení těchto statut je již značně volnější. Václav výslovně neříká, kdo kromě něj má soudní pravomoc nad Židy a z kontextu vyplývá, že to bylo závislé na tom, koho panovník konkrétně pověří.¹²⁷ V tomto duchu se nesou i jednotlivé dokumenty, které ve Václavově době komoří či podkomoří vydávali, neboť je v nich nezřídka zmíněno, že takto jednají ze zvláštního pověření panovníka.¹²⁸ Dlužno ovšem podotknout, že první formulace v textu Přemysla Otakara II. byla pravděpodobně mechanicky převzata z textu privilegia pro rakouské Židy, což byl vzor, podle něhož byla statuta vytvořena. Je velice pravděpodobné, že Židé, pokud měli být součástí královské komory, automaticky spadali do kompetence podkomořího, který měl na starosti královská města, tedy i Židy v nich přebývajících.¹²⁹

3.1. *Judenschulden tilgung*

Prvním dominantním prvkem židovské politiky Václava IV. jsou události z roku 1385. Jejich rozměr je dvojitý – jednak mají svůj význam a průběh v Říši, jednak je nutné se věnovat jejich dopadu také na oblast českých zemí. Roku 1385 se Václav IV. nacházel ve svízelné finanční situaci. Příčin bylo pravděpodobně více, nicméně jednou z dominantních byly jistě závazky zděděné z velice nákladné zahraniční politiky, kterou vedl jeho otec Karel IV. Jako jedna z možností, jak řešit nastalou situaci, se jevilo využití finančního příjmu z židovské daně, kterou v té době disponovala říšská města.¹³⁰

Způsobů, jak provést výběr peněz od Židů, bylo více. Jednou možností bylo požadovat odvedení zvláštní dávky panovnické komoře – způsob sice funkční, nicméně poměrně zdoluhavý. Další možností bylo požádat židovskou komunitu o finanční pomoc, v podstatě by se jednalo o standartní půjčku. Václavův problém by tím však byl vyřešen pouze krátkodobě, neboť by po určité době musel peníze Židům splatit. Situaci v této otázce také komplikovalo postavení Židů ve Svaté říši římské, neboť jejich pozice vykazovala jisté odlišnosti od pozice

¹²⁶ §8. Item, si Judæi inter se discordiam de facto moverint aut guerram, judex civitatis nostræ nullam jurisdictionem sibi vendicet in eosdem, sed rex aut dux aut summus terræ vel regni camerarius judicium exercebit; si autem reatus vergit in personam, soli regi sive ducis casus reservabitur judicandus. Viz CIB I, s. 136.

¹²⁷ CIB II/3, s. 366–368.

¹²⁸ Není to specifikum pravomoci nad Židy. Stejně tak je tato formulace uváděna například v případě nakládání s úřadem rychtáře, což bývala výhradně panovnická pravomoc. Blíže k zasahování Václavových podkomoří do královských kompetencí viz VELÍČKA, Tomáš. *Města v Žateckém kraji a královští úředníci*, s. 159–161.

¹²⁹ JAN, Libor. *Václav II. a Židé*, s. 234.

¹³⁰ HRUZA, Karel. *Anno domini 1385 do burden die iuden... gefangen. Die vorweggenommene Wirkung skandalöser Urkunden König Wenzels (IV.)*. In: HRUZA, Karel. *Wege zur Urkunde. Wege der Urkunde. Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters*. Wien, 2005, s. 123.

židovské komunity v Čechách a na Moravě. Odlišnosti v právním postavení Židů v Říši byly úměrné správnímu uspořádání Říše a pozici panovníka. Říše byla složena z dílčích celků, panovník byl volen kurfiřty a jeho moc a její výkon se do značné míry odvíjely od těchto jednotlivých aspektů. Panovnická moc nebyla centralizovaná a na rozhodování o jednotlivých aspektech vlády měla vliv říšská šlechta, církev a v neposlední řadě i města. Právě mocenská pozice měst se v otázce židovských financí jevila jako zásadní.

Říšská města byla mocensky mnohem silnějšími vyjednávacími partnery než města česká. V říšské politice formovala postup měst především existence městských svazů. Právě sdružení měst do většího celku vytvořilo pevnější opozici panovníkovi, a to umožnilo městům vyjednávat jednotlivé požadavky. V kontextu událostí roku 1385 a vymáhání financí od Židů je nutné zmínit Václavovu pozici v Říši. Roku 1384 měl být na jednání říšských knížat vznesen nárok na sesazení Václava IV. z říšského trůnu.¹³¹ Situace v Říši byla neklidná z více důvodů, dominantním se jevil spor mezi říšskými knížaty a městskými svazy, neboť obě strany si vzájemně konkurovaly. Napjatá situace, hrozící vyhrocením konfliktu, donutila Václava aktivněji se věnovat říšské politice. Vyjednáváním o nalezení smírného řešení celé situace byla pověřena v první řadě Václavova královská rada, konkrétně vévoda Přemysl Těšínský. Z jeho vyjednávání vyplynulo, že by se měl Václav IV. osobně setkat s říšskými činiteli, mezi nimiž měli být zastoupeni i reprezentanti říšských měst, konkrétně švábského a rýnského městského svazu. Výsledkem jednání byl přistoupení svazu říšských knížat i obou zmíněných městských svazů k zemskému míru, trvajícím do roku 1388.¹³²

Konflikt městských svazů s říšskými knížaty byl pochopitelně značně finančně náročný a pravděpodobně byl jedním z důvodů postupu měst a potažmo i panovníka vůči Židům. Vzhledem k tomu, že úrokové sazby u Židů dosahovaly nezřídka až 80 %, zpravidla to vedlo k nebyvalému zadlužení, v tomto případě k zadlužení říšských měst. Ta byla nucena hledat způsob, jak se této finanční zátěže zbavit. Na značném zhoršování finanční i obchodní situace mělo podíl též zhoršování kvality mince. Proto byl při jednání švábského městského svazu s Václavem IV. přijat nový mincovní řád, který měl upravovat kvalitu mince, zvláště pak mince drobné. Jako další prvek úmluvy pak mělo být přikročeno k amortizaci dluhů u Židů. Král tuto dohodu následně ratifikoval a zbavil tak třicet osm říšských měst příslušejících do městského svazu odpovědnosti za finanční závazky vůči židovským věřitelům.¹³³ Byť mělo toto rozhodnutí platnost pro všechna města svazu, ne ve všech jsou židovské komunity skutečně

¹³¹ Převzato z SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV.*, s. 175, dále viz DRTA I, s. 428–429, č. 236.

¹³² SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV.*, s. 176–177.

¹³³ Viz SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV.*, s. 180, dále DRTA I, s. 492–503, 505–508, č. 267–274 a 277–280.

doloženy.¹³⁴ Dalším faktem, který je nutné zdůraznit na celé této akci, je panovníkův postoj k dané situaci. Panovník nechtěl „slevu zadarmo.“ Na základě jeho ratifikace byla města zbavena veškerých dřívějších i současných finančních závazků, zároveň převzala zodpovědnost za jejich výběr od jednotlivých obyvatel města, na čemž se mohla sama obohatit. Obohatil se však i panovník, který za schválení tohoto postupu vyinkasoval 40 000 zlatých, které mu pomohly umořit závazek u jeho bratrance Jošta, jemuž dlužil peníze půjčené na realizaci dynastické politiky v Uhrách a Polsku.¹³⁵

Jaký měly tyto události dopad na dění v českých zemích? Základem k poznání této problematiky je dokument dochovaný ve formulářové sbírce Jana z Přimdy,¹³⁶ který je datován 24. února 1385. V něm je uvedeno, že 3. března mají být Židé kolem druhé hodiny ranní zadrženi za účelem vyvlastnění finančních prostředků. Prvním úskalím tohoto pramenu je jeho původ. Mandát se dochoval pouze ve formulářové sbírce, což automaticky vyvolává otázky ohledně jeho věrohodnosti. Formulářová sbírka shromažďuje písemnosti, které sloužily jako pomůcky dané kanceláře, jako vzorníky pro kompozici nově vydávaných dokumentů, případně pak mohly sloužit jako stylistická cvičení. Byla tedy tato písemnost, která zmiňuje vyvlastnění židovských dluhů, pouze stylistickým cvičením, nebo se jednalo o záznam skutečné události, která měla proběhnout na území Čech? Po podrobném prozkoumání dokumentu samého se Karl Hruza přiklání spíše k variantě, že se jedná o možnost druhou, tedy o opis mandátu. Naznačuje to i jeho znění forma.¹³⁷

Přikloníme-li se tedy k variantě, že mandát vychází z reálného základu, vyvstává otázka druhá, a totiž, zda skutečně proběhlo vyvlastnění dluhů na obdobné bázi jako v Říši. Pozice českých měst byla diametrálně odlišná od pozice měst v Říši. O českých městech lze stěží mluvit jako o silném politickém hráči. Česká města, ať už královská nebo poddanská, byla silně vázána na svou vrchnost a lze jen těžko předpokládat, že by byla schopná vyvinout na panovníka takový tlak, který by ho přinutil k akci podobných rozměrů jako na území Svaté říše římské. Přesto však se lze domnívat, že tendence k vyvlastnění dluhů zde byla. Nevycházela však z iniciativy měst, jako tomu bylo v Říši, ale z popudu panovníka. Zatímco v Říši měla dominantní prospěch z vyvlastnění dluhů města, na území Čech by zisk připadl převážně panovníkovi. Je nepochybné, že i v Čechách bylo zadlužení obyvatelstva u Židů značné.

¹³⁴ HRUZA, Karel. *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen. Die vorweggenommene Wirkung skandalöser Urkunden König Wenzels (IV.)*, s. 125–126.

¹³⁵ Tamtéž, s. 125, pozn. 32.

¹³⁶ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, 2, č. 184, s. 148.

¹³⁷ HRUZA, Karel. *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen. Die vorweggenommene Wirkung skandalöser Urkunden König Wenzels (IV.)*, s. 131–133.

Finanční dominance židovských věřitelů v oblasti půjčování peněz byla v Čechách velice podobná jejich pozici v Říši. Byť již Židům vyrůstala konkurence v této oblasti ze strany lombardských finančníků, v prostoru Říše, a tedy i Čech, to byli stále Židé, kteří představovali nejdostupnější zdroj finančního kapitálu. Ani úrokové sazby se vzájemně jistě výrazně nelišily, lze tedy předpokládat, že zadlužení nežidovského obyvatelstva u židovských věřitelů bylo i v českých zemích značné. Z čistě hospodářského hlediska by amortizace a vyvlastnění těchto dluhů z rukou Židů představovalo rychlý zdroj obohacení.

Principiálně se tudíž zdá, že se v Čechách mohlo uskutečnit podobné vyvlastnění dluhů, jako proběhlo v Říši. Došlo k němu však skutečně? Z obsahu mandátu vyplývá, že mohl být připraven k vydání, nicméně nakonec nedošel naplnění, tedy nerealizovalo se ani vyvlastnění dluhů a situace zůstala nezměněná. K událostem z roku 1385 je důležité ještě zmínit listinu určenou všem městům království českého, která je datována k 8. červnu téhož roku, která naopak vyzývá rychtáře, purkmistry i konšely, aby dopomáhali Židům k „*právům proti dlužníkům jejich*.“¹³⁸

Za předpokladu, že oba dokumenty vycházejí ze skutečného záměru krále Václava IV., lze se zde zaměřit na časový interval, kterým jsou tyto dokumenty ohraničeny. První dokument, z něhož by se daly vyvozovat snahy Václava IV. o vyvlastnění Židů, pochází z února, chronologicky tedy předchází událostem v Říši. Nepředchází však pravděpodobně snahám Václava o získání finančního kapitálu, neboť ve finanční tísní se vyskytoval již před rokem 1385, nota bene, spor říšských měst s knížaty, z něhož dohoda o vyvlastnění židovských dluhů vyplynula, probíhal nejméně od roku 1383. Jak bylo výše uvedeno, vyvlastnění dluhů z rukou Židů v Říši proběhlo na začátku července, konkrétně mezi 2. a 16. červencem. Dokument z formulářové sbírky Jana z Přimdy, kterým Václav vyzývá města k ochraně práv Židů vůči jejich dlužníkům, je datován 8. června. Byť tyto dvě události dělí bezmála jeden měsíc, lze zde vyvodit jistou souvislost. Možná, že právě na základě zamýšlených událostí v Říši chtěl Václav IV. jasně vymezit, že budou omezeny pouze na oněch třicet osm měst a na česká města se vztahovat nebudou. Chtěl zkrátka ochránit české Židy, nad nimiž měl větší skutečnou pravomoc než nad Židy říšskými, a proto vydal dokument, na jehož základě upevňuje svou kontrolu nad nimi a snaží se tak předejít možné reakci českých měst na dění v Říši. Toto vysvětlení však ponechává nezodpovězenou otázku, proč by pak ještě předtím na přelomu února a března usiloval o provedení akce, ke které došlo následně v Říši. Jedinou uspokojujivou variantou by bylo, že Václav chtěl zkrátka nedlouho před vyvlastněním židovských dluhů na území Svaté

¹³⁸ Viz ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Privilegia Královských měst venkovských v Království Českém z let 1225–1419*. Praha, 1895, (dále jen CIM II), č. 601 s. 767–768.

říše římské jasně vymezit, že navzdory tomu, že o tom na přelomu února a března uvažoval, se Čech toto *Judenschuldentilgung* týkat nebude, a dát tak najevo českým městům, že nemají o podobný postup ani usilovat. Jedná se však pouze o mou domněnku, která se neopírá o jiné prameny než zde uvedené, a nelze jí tedy přikládat rozhodující váhu.

3.2. *Passio Iudeorum Pragensium*

Během Velikonoc roku 1389 měli za bližší neznámých okolností napadnout obyvatelé Prahy zdejší židovské osídlení, které vypálili a zavraždili zde přibližně čtyři sta až pět set lidí.¹³⁹ Událost jako taková nevybočovala ze středověkého obrazu soužití židovského a křesťanského obyvatelstva. Napadání židovských komunit a vraždění Židů nebyla neobvyklá událost. O necelých čtyřicet let dříve, v letech 1348–49, proběhla velká vlna takovýchto napadení ve Svaté říši římské v souvislosti s morovou epidemií.¹⁴⁰ Z konce 13. století jsou pak například známy útoky na židovská osídlení v souvislosti s Rintfleischovým hnutím a konečně i z českého prostředí jsou známy útoky na židovské komunity, pro příklad uveďme útok na chebské Židy roku 1350.

Všechny uvedené útoky měly společného jmenovatele. Jednalo se veskrze o programově vedené napadení, motivované zpravidla neopodstatněnými lidovými pověrami a domněnkami, které poskytly obyvatelstvu možnost, jak si vybit frustraci způsobenou soudobou situací. Židé byli obviňováni, že zavinili morovou epidemií tím, že otrávil studny, častý byl motiv unášení křesťanských dětí Židy, kteří měli užívat jejich krev při pesachu na výrobu macesů, a věčný zůstal i motiv židovské viny na umučení Ježíše Krista. Nic naplat, že všechny tyto pověry byly církevní autoritou prohlašovány za bezpředmětné. Ani mýtus židovské viny, vycházející sice z reálného základu, neměl být důvodem pro vyvražďování Židů, jak svědčí výše zmíněná teze sv. Augustina.

Události roku 1389 měly podle pozdější tradice podobný podtext násilí motivovaného lidovou pověrou. Židovskou čtvrtí města měl procházet kněz přenášející proměněnou hostii.

¹³⁹ STEINOVÁ, Evina. *Passio Iudeorum Pragensium: Tatsachen und Fiktionen über das Pogrom im Jahr 1389*, in: TEUFEL, Helmut – KOCMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brunn, 2016, s. 159–185, zde s. 180 a NEWMAN, Barbara. *The Passion of the Jews of Prague: The Pogrom of 1389 and the Lessons of a Medieval Parody*, in: *Church History*, 81 (2012), s. 1–26, k počtu obětí viz s. 6–7. K rozloze pražského židovského města v době útoku na židovskou komunitu v roce 1389 viz PUTÍK, Alexandr. *On the Topography and Demography of the Prague Jewish Town Prior to Pogrom of 1389*, in: *Judaica Bohemiae*, 30–31 (1994/95), s. 7–46.

¹⁴⁰ K těmto událostem viz GRAUS, František. *Pest – Geissler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*. Göttingen, 1987.

Když ho viděli Židé, začali po něm házet bláto a měli tak hostii zneuctít, a tím zneuctít i Krista v ní přítomného. Na základě tohoto útoku pak tento kněz vyprovokoval jakousi trestnou výpravu, během níž byla židovská čtvrť vypálena. Motiv napadení a hanobení hostie spadá do kategorie lidových pověr, které byly mezi křesťany velice rozšířené, nicméně církevní autoritou byla tato pověra mnohokrát vyvracena. Jak by totiž Židé mohli skrze hostii hanobit Ježíše, když v něj nevěřili, nevěřili tedy ani v podstatu proměňování? Že se jednalo o útok mimořádného rozsahu dokazuje nejen časté literární zpracování ze strany křesťanů, ale reflektovali ji i Židé. Nejslavnějším odkazem na tuto událost je tak elegie Avigdora Kary s názvem *Et kol ha-tela'a* (Všechny strasti), v níž autor, který velice pravděpodobně útok zažil, truchlí nad neštěstím, které obec postihlo.¹⁴¹

Napadení židovské komunity je možné chápat buď z hlediska sociálního, nebo náboženského. Výše uvedený příběh je pravděpodobně notně stylizovaný, jak ostatně ukazuje jeho forma, neboť se jedná o středověkou parodii, která přebírá formu velikonočních pašijí.¹⁴² Pražské židovské osídlení bylo rozhodně největší v zemích Koruny české, a tedy i finančně nejsilnější. Lze předpokládat, že pražští obyvatelé byli u židovského obyvatelstva předlužení a pravděpodobně nebyli schopni tyto pohledávky splácet. Jako nejefektivnější se jim pak jevila možnost zbavit se dlužních úpisů a tím se zbavit i pohledávek jako takových.

Bezezbytku není možné pominout ani variantu náboženského motivu, neboť v kontextu konce 14. století skutečnost útoku a hanobení Krista v proměněné hostii může napovídat i na jiný než ryze sociální motiv napadení Židů. Na konci 14. století se silně rozvíjela úcta k eucharistii a akcent na časté svaté přijímání. Kazatelé, kteří propagovali tuto myšlenku působili mj. při kostele sv. Mikuláše na Starém Městě, tedy nedaleko židovské čtvrti.¹⁴³ Navíc měli Židé zhanobit eucharistii během velikonočních svátků Ty byly mimo jiné příležitostí, při níž se křesťanské obyvatelstvo vyrovnávalo s židovskou přítomností ve městech formou různých deklarativních vymezování, vyznačování hranic a rituálního násilí (házení kamení na

¹⁴¹ Překlad viz SLÁDEK, Pavel. *Raši (1040–1105). Vznik biblického komentáře ve frankoporýnských centrech*. Praha, 2012, s. 481–486. K dílu samotnému viz STEINOVÁ, Evina. "All That Suffering": Hebrew Narratives about the Prague Easter Massacre of 1389 and Their Interaction with the Latin Material, in: BLÁHA, Ondřej – DITTMANN, Robert – ULÍČNÁ, Lenka (eds.). *Knaanic Language: Structure and Historical Background: proceedings of a conference held in Prague on October 25-26, 2012*. Prague, 2013, s. 241–268.

¹⁴² Podrobný rozbor formy viz NEWMAN, Barbara. *The Passion of the Jews of Prague*. K variantám příběhu a reflexím událostí roku 1389 viz STEINOVÁ, Evina. *Passio Iudeorum Pragensium: Tatsachen und Fiktionen über das Pogrom im Jahr 1389*; Táž. *Passio Iudeorum Pragensium. Kritická edícia Pašijí pražských židov*; SOUKUP, Daniel. *Latinské a české verše o pražském pogromu roku 1389. Ke dvěma pozapomenutým žakovským skladbám*, in: Česká literatura, 5 (2012), s. 711–726.

¹⁴³ ŽONCA, Milan. „...and order was upset.“ *Easter, the Eucharist, and the Jews of Prague, 1389*, in: ADAMS, Jonathan – HEß, Cordelia (eds.). *Antisemitism: Continuity and Change from the Middle Ages to the Present Day* London, 2018, s. 287–305, zde s. 298.

domy, verbální útoky...).¹⁴⁴ Je tedy možné, že všechny tyto aspekty se slily do jednoho celku, který byl formován náboženskou exaltovaností Velikonoc, a rituální demonstrování násilí se zvrhlo v násilí reálné.

Útok však není možné chápat pouze jako samovolné a spontánní vznícení nepokojů, ať již sociálně, nebo nábožensky motivované. Je totiž možné hledat ještě další výklad těchto událostí. Buď proběhly bez vědomí panovníka, nebo s jeho tichým souhlasem. S variantou panovníkovy nevědomosti počítá Jiří Spěváček, který zastává názor, že byl panovník, poté co se o události dozvěděl, „*hluboce pobouřen*.“¹⁴⁵ Hluboké pobouření Václava IV. mělo být motivováno především hospodářskou ztrátou, kterou tímto napadením Židů panovník utrpěl, potažmo pak měl panovník vnímat tento útok i jako nepřímý útok na vlastní osobu. Tento výklad předpokládá bezpodmínečnou aplikaci statutu *servi camerae regis* na Židy bez ohledu na okolnosti. Historická zkušenost však ukazuje, že přestože tento právní stav přetrvával až do období novověku, nebyl vždy bezpodmínečně dodržován a vždy je potřeba ho vnímat v kontextu dění v celé zemi. Václav IV. po tomto útoku udělil Starému Městu pražskému pokutu dvacet tisíc hřiven jako náhradu za škodu vzniklou napadením židovské obce.¹⁴⁶ Jednalo se však o náhradu pro panovníka, nikoliv o náhradu pro židovskou obec, která si pravděpodobně měla prostředky na obnovu svých obydlí zajistit svépomocí. Svízelnou hospodářskou situaci židovské komunity v Praze po tomto útoku dokládají i zmínky z dopisů pražského rabína Avigdora Kary, v nichž prosí rakouské židovské obce o finanční podporu, neboť obec prý „*zchudla natolik, že si již nemůže dovolit živit mne [Avigdora Karu] a vás [jeho žáky – K.H.]*.“¹⁴⁷

Udělení pokuty Starém Městu nás přivádí k druhé interpretaci událostí, tedy k možnosti, že se udály s tichým souhlasem krále. Ani taková možnost není neobvyklá. Vzpomeňme výše uvedený přístup císaře Karla IV. k Židům v Norimberku, kdy se císař zřekl své pravomoci nad tamějšími Židy a zodpovědnost za ně přenechal městu, což vedlo k likvidaci nejen komunity jako takové, ale též jejich osídlení, neboť na místě jejich obydlí byl vybudován kostel Panny

¹⁴⁴ ŽONCA, Milan. „...and order was upset.“ *Easter, the Eucharist, and the Jews of Prague, 1389*, s. 292.

¹⁴⁵ Viz SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV.*, s. 197–199.

¹⁴⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 241 uvádí, že se jednalo o dvacet tisíc hřiven, oproti tomu BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. IV.b*, s. 27 hovoří o dvaceti tisících kopách. Dlužno ovšem podotknout, že se v tomto díle pracuje i s odhadovaným počtem obětí kolem tří tisíců, který je, jak jsem výše uvedl, velice nepravděpodobný a nadsazený. I vzhledem k povaze celého díla je potřeba tato detailní fakta dále komparovat se specializovanou literaturou k tomuto tématu.

¹⁴⁷ ŽONCA, Milan. *Několik poznámek k intelektuálnímu profilu Avigdora Kary*, in: BOUŠEK, Daniel – KŘÍŽOVÁ, Magdalena – SLÁDEK, Pavel (eds.). *Dvarim meatim. Studie pro Jiřinu Šedinovou*. Praha, 2016, s. 35–56, zde s. 41.

Marie. Je tedy možné nahlížet i na pražské události jako na akci města, o níž měl panovník povědomí, a poté si pouze ze zisku města z tohoto útoku nechal přidělit jistý podíl.¹⁴⁸

Podstatnější než samotný průběh celého tohoto útoku na pražskou židovskou obec je však dokument, který se k útoku váže, dochovaný opět ve formulářové sbírce Jana z Přimdy.¹⁴⁹ Jeho vydavatelem není tentokrát král Václav, nýbrž jeho podkomoří Zikmund Huler z Orlíka. Ten působil na královském dvoře od roku 1387 jako podkomoří, a na této pozici setrval s krátkou přestávkou až do své smrti roku 1405, kdy byl odsouzen za zpronevěru a popraven. Ve zmíněném mandátu z 19. dubna 1389 vydává Zikmund Huler příkaz, aby byli všichni Židé žijící ve městech zadrženi.¹⁵⁰ Vzhledem k tomu, že dokument byl vydán až poté, co proběhly pražské události, lze v něm vidět bezprostřední reakci na dění a snad snahu zamezit podobnému průběhu v jiných městech. Zadržení Židů a zajištění jejich majetku mělo pravděpodobně zajistit, že nedojde k napadení židovských komunit v ostatních městech a bude tak zachována stabilita a vnitřní pořádek.¹⁵¹ Takový výklad by dával smysl i v kontextu dějinném, neboť podobný postup aplikoval vůči židovskému obyvatelstvu i Václav II. v době Rintfleischových útoků na židovské obce v Říši, kdy vzal Židy do jakési ochranné vazby. Slovy Zbraslavské kroniky: „*nezbavil [je] nikterak života, nýbrž nesčetných peněz.*“¹⁵² Zda byla motivace Zikmunda Hulera pouze uchránit Židy před možným útokem, nebo zda též chtěl obohatit královskou komoru, z dokumentu zřejmé není. Přestože se jedná o dokument dochovaný jen ve formulářové sbírce, můžeme vyvozovat, že k zadržení Židů skutečně dojít mohlo. Odkazují k tomu zmínky z dopisu již zmíněného Avigdora Kary, který, znovu v kontextu žádosti o finanční podporu z rakouských zemí, zmiňuje, že si nemůže odjet vydělat na živobytí do jiné obce, neboť je uvězněn.¹⁵³ Podobně se ve svém dopisu vyjadřuje i Karův přítel, Menachem ben Jaakov Šalem, který v jednom ze svých textů zmiňuje, že byl uvězněn na osmnáct týdnů v nedobytné věži. Ze znění textu však nevyplývá, zda oba dva Židé odkazují na zadržení, související s útokem na pražskou židovskou obec.¹⁵⁴ Zároveň tyto zmínky neosvětlují motivaci

¹⁴⁸ Lze hledat také jisté souvislosti s neproběhnuvším vyvlastněním dluhů u Židů z roku 1385, které si mohli pražští obyvatelé kompenzovat tímto útokem, nota bene že ve stejném roce proběhl podobný útok i ve Zhořelci. Více viz DOLEŽALOVÁ, Eva. *Über mögliche Zusammenhänge zwischen den Pogromen in Prag und Görlitz im Jahr 1389.* In: TEUFEL, Helmut – KOCMAN, Pavel – ŘEPA, Milan. *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt).* Brunn, 2016, s. 187–200. K variantě panovníkova tichého souhlasu se přiklání též NEWMAN, Barbara. *The Passion of the Jews of Prague*, s. 7.

¹⁴⁹ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, 2, č. 190, s. 150–151.

¹⁵⁰ *...in civitatibus residentes arrestare.*

¹⁵¹ NEWMAN, Barbara. *The Passion of the Jews of Prague*, s. 7.

¹⁵² FRB IV, s. 66. *Zbraslavská kronika*, s. 103.

¹⁵³ ŽONCA, Milan. *Několik poznámek k intelektuálnímu profilu Avigdora Kary*, s. 43.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 44, pozn. 43.

tohoto zadržení, tedy zda se jednalo o preventivní opatření, které mělo zabránit opětovnému napadení Židů, nebo zda bylo motivováno pouze zjištěnou snahou královské komory dále se obohatit na úkor uvězněných Židů.¹⁵⁵

Důležitou roli hraje tento mandát i z jiného důvodu. Tím je právě osoba Zikmunda Hulera, jeho vydavatele. Do jeho kompetence spadala mimo jiné správa královských měst. S touto oblastí se pak pojila pravděpodobně i péče o tamější židovské obyvatelstvo.¹⁵⁶ Jaký byl přístup Zikmunda Hulera k Židům, již pravděpodobně detailně odhalit nelze. Prameny, v nichž je zachyceno jednání podkomořího s Židy, většinou nesvědčí o mimořádné náklonnosti, pouze odkazují k jeho politickým aktivitám, které se vztahovaly na židovské obyvatele. Pozoruhodné však je, jak byl svými současníky v kontextu židovské politiky vnímán. Jan z Wetzlaru se o Zikmundovi zmiňuje ve svém díle *Dialogus super Magnificat* a nazývá ho tam přítelem Židů. Podle něj měl tento podkomoří na veřejnosti před Židy smekat klobouk a nazývat je svými pány a otci, zároveň k náklonnosti vůči Židům vybízeli i svého pána, Václava IV.¹⁵⁷ Důvodem k tomuto posuzování Zikmunda Hulera mohla být událost z roku 1393, kterou zmiňuje ve svém díle o Václavu IV. F. M. Pelcl. Uvádí případ Židů, kteří se nechali pokřtít, avšak poté se navrátili zpět k judaismu. Zatímco arcibiskup Jan z Jenštejna se jich chtěl zmocnit a patrně je hnát k odpovědnosti, podkomoří tomu zabránil a chránil je jako služebníky komory. Arcibiskup měl podkomořího v návaznosti na tento spor prohlásit za kacíře a předvolat ho před církevní soud, kde se měl za své jednání zodpovídat.¹⁵⁸ Stížnost Jana z Jenštejna na jednání královského podkomořího byla, spolu s dalšími případy, zahrnuta do žaloby proti Václavu IV. u papeže Bonifáce IX. Z dokumentů není jasné, co bylo motivací návratu konvertitů k judaismu. Důvodem mohl být fakt, že se jednalo o křest nucený, po němž byly návraty k původní víře velice časté. Zda byli tito Židé takto pokřtěni, a zda se tomu stalo při násilném útoku na některou z českých židovských komunit, však zůstane bez odpovědi.

¹⁵⁵ JAN, Libor. *Václav II. a Židé*, s. 240.

¹⁵⁶ BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. IV.b 1310–1402*. Praha, 2003, s. 26. HAUSMANN, Albrecht. *Der Ackermann aus Böhmen und die Prager Juden um 1400*, in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 125/2 (2003), s. 292–323, zde s. 308–309.

¹⁵⁷ HAUSMANN, Albrecht. *Der Ackermann aus Böhmen*, s. 309; SCHREINER, Klaus. *Correctio Principis. Gedankliche Begründung und geschichtliche Praxis spätmittelalterlichen Herrscherkritik*, in: GRAUS, František (ed.). *Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und Inhaltliche Probleme*. Sigmaringen, 1987, s. 203–256, zde s. 226–227.

¹⁵⁸ PELTZEL, F. M. *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus, I*. Prag, 1788, s. 260 a navazující *Urkundenbuch zur Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus. Erster Theil*. Prag, 1788, Acta in Curia Romana, č. CXVI (s. 145–164) art. XXVII, s. 154. Srov. BONDY, Gottlieb. *Zur Geschichte der Juden 2*, č. 1135, s. 903; De VOOGHTE, Paul. *Hussiana*, s. 432.

3.3. Příklady z jednotlivých měst

Obraz přístupu panovníka k židovskému obyvatelstvu však netvořily pouze události, které měly mnohem širší podtext a při nichž byl přístup panovníka vůči Židům čitelný jen z širšího kontextu dění. Jakkoli není možné reakci panovníka v případě vyvlastnění dluhů z roku 1385 a po napadení pražské židovské komunity roku 1389 pominout, zároveň není možné pouze na základě těchto dvou událostí vyvozovat širší závěry o jeho židovské politice. Obě tyto události byly mimořádné jak svým rozsahem, tak dopadem, jaký na židovské obyvatele měly. Právě tato mimořádnost komplikuje jejich zobecnění a zasazení do rámce politiky Václava IV. vůči Židům.

K případům z jednotlivých měst nelze přistupovat stejně jako např. k židovským statutům či jiným pramenům s podobně velkým dopadem. Listiny a jiné dokumenty, které byly vydány městu, měly často dopad pouze na tom místě, jemuž byly určeny, neovlivňovaly však příliš dění v celé zemi. Přesto je však nezbytné k nim přihlížet a považují je v tvorbě celkové mozaiky panovníkovy židovské politiky za rozhodující, neboť mohou ukázat detailnější obrysy jeho přístupu k jednotlivým židovským obcím českého království.

Rozvoj židovského osídlení na území Čech je patrný z mého výkladu v předchozích kapitolách. Rozšiřování židovských obcí do dalších lokalit je znázorněno na mapách v přílohách (viz příloha 1 a 2), na nichž je možné sledovat, jak velký rozvoj židovské osídlení zaznamenalo v rozmezí mezi počátkem vlády Karla IV. a koncem vlády Václava IV. Přesto tento rozsah osídlení není zárukou odpovídající pramenné základny, kterou by bylo možné v této práci využít. Množství pramenných dokladů o přítomnosti Židů ve městech nás totiž často zpravuje pouze o existenci židovských domů a jejich vlastníků, ne vždy se však jedná o doklad ve formě listiny či mandátu vydané panovníkem či jeho úředníky. Z toho důvodu jsem byl nucen ve své práci vycházet pouze z omezeného korpusu dokumentů z jednotlivých měst.

V korpusu relevantních pramenů, které jsem mohl do své práce zahrnout a u nichž bylo zřejmé, jakému městu byl onen dokument určen, výrazně dominuje město Cheb, jemuž je určeno pět listin.¹⁵⁹ Čtyři dokumenty je možné přiřadit k pražským městům.¹⁶⁰ V případech ostatních měst se pak již jedná pouze o jednotliviny. Ve formulářové sbírce Jana z Přimdy je

¹⁵⁹ Z roku 1386 viz RBMV V/1, č. 244, z roku 1389 viz CIM II, č. 632, s. 809–810, z roku 1391 viz CIM II, č. 640, s. 820–821, z roku 1395 viz CIM II, č. 673, s. 866–867 a z roku 1412 viz GRADL, Heinrich. *Aus dem Egerer Archive. Beiträge zur Geschichte Böhmens und des Reiches, unter Karl, Wenzel und Siegmund*, in: SCHLESINGER, Ludwig (ed.). *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen XXIX (1891)*, s. 73–79, zde s. 75–76, č. 34.

¹⁶⁰ Z roku 1383 viz CIM I, č. 103, s. 166–168, z roku 1384 viz RBMV V/1, č. 171, z roku 1410 viz CIM I, č. 129, s. 206–207 a z roku 1417 viz BONDY, Gottlieb. *Zur Geschichte der Juden*, 2, č. 1145, s. 909–910.

dochován dokument, který zmiňuje přítomnost dvou Židů v Klatovech,¹⁶¹ kteří dlužili panovníkovi i městu peníze. Panovník stanovuje, že tito Židé náležejí soudní pravomoci podkomořího, v drobnějších sporných otázkách pak soudní pravomoci města. V podobném duchu se nese i listina zabývající se Židy v Hradci Králové, které se budu věnovat podrobněji níže. Rovněž jedna listina je dochována pro město České Budějovice, jejímž vydavatelem byl královský podkomoří Jan z Lestkova, i tuto listinu podrobně rozeberu v následující podkapitole. Zmínit musíme též listinu pro město Most, vydanou roku 1425. Byla sice vydána až šest let po Václavově úmrtí a jejím vydavatelem je saský kurfiřt Fridrich. Dokument je však potvrzením práva uděleného městu Václavem IV. na usídlení Židů na území města, reflektuje tedy i ona jeho postup vůči Židům.¹⁶²

Další zmínky o listinách, v nichž by měli být Židé zahrnuti, jsou již pouze zprostředkované sekundární literaturou a není možné je na jejím základě dohledat. Jedná se o případ města Stříbro, v němž panovník zakazuje městu, aby Židy zatěžovali a týrali.¹⁶³ Druhým případem je pak Stráž u Tachova. Zde je zmíněno, že byl panovník nápomocný Židům při vymáhání dluhů z roku 1389.¹⁶⁴ Více však řečeno není. Obě zmínky jsou převzaty z práce Hugo Golda, v níž chybí přesné určení, o jaký pramen se jedná. Jejich věrohodnost, především pak věrohodnost v případě Stráže, je diskutabilní.

Za nutné považuji zastavit se u dokumentů, věnujících se pražské aglomeraci. Židovská obec na pražském území byla jistě největší v celé zemi, a i pro pražské Židy vydal panovník několik listin, které je nutné zmínit. První listina, v níž jsou pražští Židé zmíněni, pochází z roku 1383, a týká se vybírání cel u bran Menšího Města pražského, zvláště pak, pokud byly věci vezeny přes pražský most. Výnos z těchto cel tehdy připadal poslední manželce Karla IV., Alžbětě Pomořanské a panovník v této listině zmiňuje jejich výši. Kromě jiného pak je řečeno, že „povezeli kto žida živého aneb židy živé, ten plat' ot každého koně šest haléřův. Pakli poveze žida umrlého neboli jich více umrlých, tehdy ot každého koně groš jmá dáti.“¹⁶⁵ Ve znění této listiny jsou zmíněni Židé pouze pasivně. Není zde řečeno, zda pro Židy, kteří budou převážet zboží do Menšího Města, jsou určena nějaká zvláštní cla.

Za mnohem důležitější dokument je nutné považovat listinu z roku 1410. V ní Václav IV. potvrzuje Židům jejich hřbitov na Novém Městě, stejně tak jako vlastnictví domů, které

¹⁶¹ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, č. 187, s. 149.

¹⁶² SCHLESINGER, Ludwig (ed.). *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*. Prag, 1876, č. 193, s. 86–87.

¹⁶³ GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn, 1934, s. 399.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 457.

¹⁶⁵ CIM I, č. 103, s. 166–168.

k tamějšímu hřbitovu náležejí.¹⁶⁶ Dokument je důležitý z několika důvodů. Zaprvé je to jeden z dalších dokladů existence židovského osídlení na území Nového Města, a to pravděpodobně osídlení skutečně aktivního, tedy ne pouze hřbitova, jak svědčí zmínka o přináležejících domech. Hřbitov totiž velice pravděpodobně existoval již ve starších dobách, snad již ve 13. století a byl využíván až do druhé poloviny 15. století, kdy byl králem Vladislavem II. Jagellonským zrušen a na jeho místě vznikly nové domy a ulice.¹⁶⁷ Zadruhé může skutečnost, že se na Novém Městě nacházely židovské domy, dokládat, že k osídlování nově založeného pražského města byli pozváni i Židé, a to přesto, že v té době bylo již rozvinuté jejich osídlení na území Starého Města.¹⁶⁸ Zatřetí pak tato skutečnost ilustruje populační potenciál židovských obcí, které se během 14. a 15. století v Čechách rozšiřovaly do dalších a dalších míst.

Židovský hřbitov na území Nového Města je v námi sledovaném období doložen písemně mimo jiné již v listině Václava IV. ze 7. července 1384. Zde Václav potvrzuje karmelitánskému konventu povolení dané již Karlem IV. v roce 1347, aby si postavili kostel a příbytek u hradeb města Prahy, u židovské zahrady, tedy hřbitova.¹⁶⁹ Písemné doklady nejsou zdaleka jedinými prameny k existenci hřbitova, neboť hřbitov byl objeven při archeologickém výzkumu v souvislosti s novou výstavbu v oblasti dnešních ulic Spálená, Lazarská, Jungmannova a Purkyňova. Výzkum odhalil existenci množství hrobů a nálezy fragmentů náhrobních kamenů. Existenci v blízkosti stojících židovských příbytků však tento průzkum nepotvrdil. Co se povahy konfirmační listiny od Václava IV. týká, je nutné zmínit, že svým obsahem není nijak výjimečná. Potvrzování hřbitovů a povolování jejich zakládání patřilo vesměs k běžné agendě židovské vrchnosti.

V další části se zaměřím na případy tří českých měst: Chebu, Hradce Králové a Českých Budějovic. Vzhledem k zmíněnému nedostatku pramenného materiálu mi poslouží tyto tři příklady pouze jako ilustrační sonda, na jejímž základě se pokusím ilustrovat panovníkovu agendu vůči jednotlivým městům. V případě Chebu budu vycházet především z dokumentu z roku 1389, v němž Václav IV. osvobozuje chebské měšťany spolu se Židy od placení berně a jiných platů na dobu pěti let.¹⁷⁰ V Hradci Králové se zaměřím na listinu, v níž žádala městská

¹⁶⁶ CIM I, č. 129, s. 206–207.

¹⁶⁷ CYMBALAK, Tomasz – STAŇKOVÁ, Veronika – POLAKOVIČ, Daniel. *The Jewish Garden in the New Town of Prague. New lessons learned from the archeological investigations undertaken by the Nation Heritage Institute in the Capital City of Prague*, in: DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). *Juden in der mittelalterlichen Stadt: der städtische Raum im Mittelalter - Ort des Zusammenlebens und des Konflikts*. Praha, 2015, s. 149–168, zde s. 151.

¹⁶⁸ O tom svědčí i fakt, že Židé byli k osídlení Nového Města přizváni po jeho založení Karlem IV. Viz ECKERT, Willehad Paul. *Die Juden im Zeitalter Karls IV.*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München, 1978, s. 123–130, zde s. 130.

¹⁶⁹ RBMV V/1, č. 171.

¹⁷⁰ CIM II, č. 632, s. 809–810.

rada panovníka o stanovisko stran dluhu města vůči Židu Benušovi a stran postupu vůči němu poté, co svévolně město opustil.¹⁷¹ Posledním z dokumentů, jemuž se budu věnovat, je již zmíněný dokument z roku 1415 adresovaný radě města České Budějovice, v němž podkomoří Jan z Lestkova vyzývá, aby byla Židům zachována všechna práva, která obdrželi.¹⁷²

Vzhledem k tomu, že Cheb zaujímá historicky specifické postavení v kontextu zemí Koruny české, je nutné podobně vnímat i postavení tamější židovské komunity. Cheb spolu s celým regionem původně patřil mezi říšské državy, definitivně ho získal až roku 1322 Jan Lucemburský jako zástavu. V listině o převzetí Chebu jako zástavy jsou uvedeni také chebští Židé a je zde také výslovně zmíněno, že budou platit daně spolu s městem.¹⁷³ Vývoj zdejšího židovského obyvatelstva vykazoval jisté odlišnosti od vývoje v českých zemích. Na rozdíl od českých měst byla židovská obec roku 1350 napadena v souvislosti s útoky na židovské obce v Říši, které byly motivovány morovou epidemií a s ní spojenými lidovými nepokoji.

Dokument z roku 1389 vztahující se k Židům je nutné sledovat v kontextu říšského sněmu, který v Chebu probíhal. V souvislosti s jeho konáním poskytlo město Václavu IV. půjčku ve výši jednoho tisíce kop pražských grošů, kterými pomohli uhradit panovníkovy náklady spojené s pobytem na sněmu. Je pravděpodobné, vzhledem ke znění listiny, že se na této půjčce podíleli i chebští Židé, neboť byli následně zahrnuti do osvobození od daní a jiných plateb. Chebská židovská komunita byla jedna z největších v Čechách, lze tedy předpokládat, že patřila také k finančně nejsilnějším, a tudíž by její významný podíl na půjčce nebyl překvapivý.

Existenci podílu Židů na půjčce napovídá také další podstatný prvek, a totiž pozici židovské komunity ve městě. Židé byli integrální součástí společnosti města Chebu, podíleli se i na povinnostech, které byly s životem ve městě spojené. Ať již byla účast Židů na této půjčce více či méně dobrovolná, výhody z ní obdrželi Židé výslovně také. Pevnému zasazení židovské obce do městské komunity napovídají i další dokumenty, ve kterých jsou Židé zmíněni. Roku 1391 jsou Židům výslovně potvrzena všechna práva, která obdrželi, a městská rada je vyzvána, aby pomáhala Židům při získávání dlužných částek.¹⁷⁴ K této pomoci nebylo vedení města vyzváno poprvé, podobný dokument je doložen již z roku 1386.¹⁷⁵ V roce 1395 půjčilo město

¹⁷¹ CIM II, č. 678, s. 871–872.

¹⁷² AČ XXI, č. 11, s. 190.

¹⁷³ GJ II/1, s. 185. CIM II, č. 123, s. 200–201.

¹⁷⁴ CIM II, s. 820–821, č. 640.

¹⁷⁵ RBMV V/1, č. 244.

Cheb znovu spolu s Židy králi tentokrát tři tisíce kop pražských grošů, za což bylo město včetně Židů osvobozeno od placení berně na čtyři roky.¹⁷⁶

Na základě těchto dokumentů jistě není možné postavení Židů v Chebu nikterak idealizovat, vždy je potřeba si uvědomit, že za vstřícným jednáním s Židy byl často skryt především chladný kalkul. Přesto však tyto zprávy ukazují, že židovští obyvatelé Chebu byli integrální, byť rozhodně ne plnoprávnou součástí městského života. Jejich pozice jako finančníků a jako snadného zdroje zisku finančního kapitálu byla často využívána i zneužívána jak ze strany panovníka, tak ze strany města a jeho obyvatel.

Hradec Králové patřil mezi královská města věnná, neboť byl od dob Václava II. přiřčen jako část věna českým královnám. Zprávy o židovské komunitě v Hradci Králové nemáme až do doby vrcholného středověku, předpokládat tak můžeme existenci židovského osídlení až přibližně v polovině 14. století. S jistotou pak o Židech v Hradci Králové můžeme hovořit až právě v roce 1395, neboť listina, s níž nyní budu pracovat, je zároveň první přímou zmínkou týkající se Židů v Hradci Králové.

Listina, vydaná v Praze 22. srpna roku 1395, hovoří o Židu Benušovi a jeho švagrové Nechamě, kteří opustili nejprve město, posléze pak i zemi a se vším movitým majetkem se přestěhovali do Kladska (*Glacz*) a následně do Vratislavi (*Breslaw*). Odstěhovali se bez vědomí a povolení jak města, tak jiné vrchnosti, zde evidentně především bez vědomí panovníka. Svým odchodem a úplným odstěhováním pak měli způsobit celé městské obci škodu patnácti set kop grošů. Kromě toho pak město těmto Židům dlužilo ještě dvě stě kop grošů. V listině panovník osvobozuje město od povinnosti tento dluh splácet, a to právě z důvodu svévolného opuštění města a země.

Nakládání se Židy v tomto případě velice přesně ilustruje aspekt statusu *servi cameræ regis*. Právní status sám o sobě neměl na každodenní život židovských obyvatel měst bezprostřední vliv. Ke slovu se vždy dostával až ve chvíli, kdy docházelo ke sporům a kdy bylo potřeba řešit obtížnou situaci, ať již panovníkovu nebo města. Finanční aspekty tohoto právního stavu jsem již rozebral výše, případ z Hradce Králové však ukazuje ještě další rozměr, který není na první pohled tak zřejmý. Právní postavení Židů, které zakotvovalo vazbu Židů na panovníka a jeho komoru, totiž *de facto* činilo z Židů nevolníky.¹⁷⁷ Pro Židy z toho vyplývalo především to, že se jednak nemohli ve městě svévolně usadit, nemohli ho však poté ani opustit. Stali se tak dobrovolnými rukojmími měst, v nichž žili. Odchody Židů z měst byly sice mnohem

¹⁷⁶ CIM II, s. 866—867, č. 673.

¹⁷⁷ O Židech takto uvažuje například PATSCHOWSKY, Alexander. *Das Rechtsverhältnis der Juden zum deutschen König (9. - 14. Jahrhundert)*, s. 331–332.

častější ve chvílích nepokojů, kdy se množily případy násilí, páchaného na Židech, nicméně to neznamenal, že by v jiných dobách Židé z města neodcházeli.¹⁷⁸ Města nesla tyto odchody nelibě, stejně tak panovník, neboť přišel odchodem Benuše z Hradce Králové o jeden ze svých finančních zdrojů. V tomto případě nedošlo k dopadení a následnému potrestání provinilce, byl tak pouze smazán dluh města. Můžeme to vnímat jako nepřímý trest vůči Benušovi, který tím přišel o právo nárokovat si dvě stě kop grošů. Jako lakonickou poznámku je pak potřeba zmínit paradox v jednání města vůči Židům, neboť stejně tak, jako na jednu stranu nelibě nesou jejich samovolné odchody z měst, jsou na druhé straně ochotny usilovat o jejich vypovězení. Město s Židy nakládalo tak, jak to jemu, resp. jeho městské radě v konkrétní době přišlo vhod.

I v Hradci Králové tedy můžeme vidět, že Židé sloužili jako zdroj financí pro město podobně, jako jsme to viděli v Chebu. Zatímco v Chebu jsme měli možnost pozorovat kladnou stránku právního statusu Židů jako služebníků královské komory, neboť se na tamější Židy vztahovala jedna ze svobod udělená městu, v Hradci Králové se ukazuje stinná stránka tohoto právního systému. Král mohl Židy chránit a poskytovat jim práva a privilegia, stejně tak ale mohl uplatňovat restriktivní opatření. Vždy je potřeba uvědomit si, že panovníkovo chování bylo motivováno pragmaticky.

Třetí sondou k postavení Židů v konkrétním městě je dokument, který se váže k Českým Budějovicím. České Budějovice jsou městem, které na rozdíl od Hradce Králové vzniklo přímým založením od panovníka, jeho zakladatelem byl král Přemysl Otakar II., který chtěl tímto městem postavit protipól silné pozici jihočeského šlechtického rodu Rožmberků. Na existenci židovské komunity ve městě má tento fakt velice důležitý vliv, neboť zde nelze očekávat organický vznik židovského osídlení, jako tomu bylo například v Praze nebo v Litoměřicích, kde se židovské komunity pravděpodobně vyvinuly z existujících obchodních osad. Židovské osídlení v Budějovicích vzniklo na základě svolení Jana Lucemburského z roku 1341, aby zde městská rada usadila dvě židovské rodiny.¹⁷⁹

Pro poznávání pozice Židů v politice Václava IV. je důležité znění dokumentu určeného Českým Budějovicím z roku 1415. Jedná se o mandát z 28. května toho roku, tedy ze sklonku období vlády Václava IV. Vydavatelem je podkomoří Jan z Lestkova a v dokumentu jsou Židům potvrzena jejich dosavadní práva. Doslova mají být drženi při právech *jakžto v jiných*

¹⁷⁸ Vlna odchodů Židů zasáhla například na konci 13. století Svatou říši římskou, právě v souvislosti se sílicími a množícími se útoky. Zmínit tak můžeme odchod slavného rabína Meir z Rothenburgu, který opustil Říši a odešel na území severní Itálie, odkud chtěl pravděpodobně pokračovat dále na Blízký východ. Byl však odhalen a navrácen zpět do Říše, kde ho nechal král Rudolf Habsburský zavřít do vězení na hradě Ensisheimu, kde pak také tento rabín zemřel.

¹⁷⁹ GJ II/1, s. 143.

městech požívají. Kdo by pak Židům v právech překážel, může být trestán na hrdle i na majetku, rovněž nemají být Židé vězněni bez vědomí podkomořího.

Samotný fakt potvrzování práv Židům není neobvyklý, již jsme se s tím v této práci setkali mnohokrát a dokumenty tohoto rázu tvoří značnou část pramenné základny v otázce panovnické politiky vůči Židům. Důležité je zdůraznit onu pasáž z této listiny, kde se nařizuje, aby byli Židé drženi při stejných právech jako v jiných městech. Není sice pevně dáno, jakých jiných měst se toto ustanovení týká, nicméně tato pasáž vyvolává zdání jakéhosi jednotného postupu vůči Židům v královských městech. V roce 1415 ještě neexistoval jednotný zákoník, nicméně lze předpokládat, že panovníkův postup vůči židovským komunitám byl vcelku konstantní a že se postupem času vytvořil jistý korpus práv a privilegií, kterými židovské komunity disponovaly a které jim byly průběžně potvrzovány. Jakákoliv tato privilegia a práva je však nutné chápat v této době ještě nutně v závislosti na výše popsaném statutu služebníků královské komory. Václav IV. se opakovaně na tento status ve svých listinách odvolává a fakt, že Židé jsou přímým majetkem panovníka a jedním z jeho regálů, plně formoval jakákoliv další práva a privilegia, která byla Židům poskytována.

4. Závěr

Závěrem je k otázce posuzování politiky vůči Židům nutné zmínit důležitý fakt. Jakkoli v celé své práci hovořím o židovské politice Václava IV., je toto vyjádření v podstatě nepřesné. Všechny dokumenty, kterými jsem se zde zabýval, směřují vždy k jinému recipientovi, než jsou Židé. Příjemci listin a mandátů jsou města, případně jednotliví šlechtici, nikdy však židovské obce jako celek, natož pak jednotliví Židé.¹⁸⁰ Správně bych zde tedy měl hovořit o politice Václava IV. vůči městům v otázce práv Židů. Správci Židů a přímými vykonavateli pravomocí nad nimi byla velice často právě města. Panovník zasahoval do jejich sporů jen velice výjimečně, jak naznačuje i četnost takovýchto dokumentů. Byl-li tedy vydán nějaký dokument, který zohledňoval postup vůči Židům, byl určen městu, případně jeho vrchnosti, a až od nich se očekávalo konkrétní jednání s židovským obyvatelstvem. V důsledku tedy aktivní politika nebyla politikou panovníka, ale měst samotných, která realizovala panovníkovy požadavky. Nejedná se o žádné specifikum tohoto období. Židé nebyli plnoprávními obyvateli země, v politice byli často vnímáni spíše pasivně a mohli ji ovlivňovat jen velice omezeně. Právě pozice Židů ve středověké společnosti je jedním z důvodů, proč panovníkova rozhodnutí byla spíše *o Židech* než *vůči Židům*.

Ne vždy určoval židovskou politiku pouze panovník, jak jsme mohli vidět na srovnání událostí z roku 1385 ve Svaté Říši římské a v Čechách. Zatímco v Říši byl Václav IV. v zacházení se Židy limitován švábským městským svazem a jeho požadavky, v Čechách tuto opozici neměl, resp. do jisté míry mu zde byla opozicí v této otázce panská jednota. Ukazuje se, jak složitá tedy realizace židovské politiky ve skutečnosti byla. Židé byli jistě snadným zdrojem obohacení, ale panovník musel při jednání s nimi brát ohled na skutečnost, že zájem využít židovské finance měli i ostatní političtí hráči, ať již města, šlechta nebo církve. Právě rozdílnost politického prostředí ve Svaté říši římské a v českých zemích určovala základní rozdíl v židovské politice Václava IV. na těchto územích. Zatímco v Říši byl panovník pod mnohem větším tlakem opozice a nedařilo se mu hájit své zájmy, které měl na židovském obyvatelstvu, v českých zemích měl v této otázce mnohem výhodnější manévrovací prostor. Václavův přístup k Židům ve Svaté říši římské tak může na první pohled působit, jako mnohem méně vstřícný, než tomu bylo v Čechách, ale je to potřeba nahlížet především v kontextu mocenského uspořádání Říše a pozice Václava IV. v tomto systému.

¹⁸⁰ Výjimkou je pouze výše zmíněná listina Václava IV., v níž svého židovského lékaře Feifla z Jeruzaléma osvobozuje za dobré služby od placení židovských dávek a povoluje mu provádět rituální porážku dobytka. Viz pozn. 107.

Byl Václav IV. skutečně židovským králem, jak ho nazývá Ludolf Zaháňský? Skutečně u něj, slovy Jana z Jenštejna, dosáhl vyslyšení spíše Žid, než velmož či prelát? Měli pravdu zástupci panské jednoty, když vytýkali Václavu IV., že příliš upřednostňuje Židy před křesťany? Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že nebyl o nic „židovštějším“ králem, než jeho otec a děd. Označení, jehož se králi od Ludolfa a ostatních dostalo, je tak jen další z invektiv, která se nezakládá na reálném základě.

Nebylo by však moudré při srovnání židovské politiky Václava IV. s židovskou politikou jeho otce a děda zůstat pouze u prostého konstatování, že se v hrubých rysech nelišila. Bylo by to stanovisko zavádějící a nepřesné. Tímto způsobem by bylo možné shrnout přístup k Židům u Jana Lucemburského i u Karla IV. Jejich jednání se Židy nevykazuje žádné mimořádnější výkyvy ani rozdíly od klasického formátu nakládání se Židy. Jan i Karel se Židy hospodařili v mezích získávání prostředků, potvrzování jednotlivých privilegií, občas se objevil nějaký exces (viz útok na Židy v Norimberku roku 1349), nicméně přístup obou panovníků k Židům nevyvolává tak palčivé otázky, jako přístup Václavův. Jistě, i jeho židovská politika se v hrubých rysech orientovala na pragmatické hospodaření. Václav IV. si od Židů půjčuje peníze, potvrzuje jejich privilegia, v období jeho vlády dochází i k excesivnímu jednání se Židy v Praze. Přesto je jeho politika vnímána jinak. Pravděpodobně žádný panovník před ani po Václavovi nebyl označen jako *rex Iudæorum*. Je to sice Ludolfem Zaháňským míněno parodicky, ale je zároveň nutné si uvědomit, že se jedná o označení, které přísluší výlučně Kristovi, který byl jako *rex Iudæorum* titulován v nápisu nad křížem. Nejedná se tedy o příliš silné označení? Jako literární figuru je možné chápat prohlášení Jana z Jenštejna v jeho vánočním kázání, ve kterém si arcibiskup trpce stěžuje, že se u panovníka pomoci dovolá spíše Žid, než prelát nebo velmož. Vyjádření v listině od panské jednoty také zapadá do kontextu literárních figur, které mají nastínit, že je Václav špatný panovník, neboť upřednostňuje vzodropapeže a straní Židům. Všichni zmínění aktéři měli důvod, proč použít tuto figuru, vždyť jejich spory s panovníkem byly dlouhodobé a často vyústily do velice prudkých střetů.

Není však možné se ubránit dojmu, že se všechna tato nařčení skutečně zakládají na nějakém reálném základě. Zvláště, pokud k nim připočteme pramen hebrejský, totiž kroniku *Gilgul bnej Hušim* (Husitská kronika).¹⁸¹ V kronice, která se věnuje husitskému období, je mimo jiné uvedeno, že významný pražský židovský rabín a učenec Avigdor Kara se setkával s Václavem IV. a spolu se věnovali studiu Tóry a debatovali spolu o jednotě Boží.¹⁸² Je tedy

¹⁸¹ Podrobný rozbor kroniky a rovněž její edice viz YUVAL, Israel Jacob. *Jews, Hussites and Germans according to the Chronicle 'Gilgul Bnei Hushim,'* in: *Zion*, 54/3 (1989), s. 275–319. [hebrejsky]

¹⁸² HAUSMANN, Albrecht. *Der Ackermann aus Böhmen und die Prager Juden um 1400*, s. 310.

možné, že skutečně docházelo k intenzivnějším kontaktům mezi panovníkem a Židy? Avigdora Karu je nutné vnímat jako osobu v kontextu pražské židovské obce mimořádnou. Není tedy možné vyloučit, že mohlo dojít k vzájemným setkáním tohoto rabína a krále, která mohla být i poněkud komornějšího rázu. Václav IV. svým jednáním značně vybočoval z jakéhokoliv ideálu panovníka. Jakkoli i tento Václavův obraz je nutné podrobit historické kritice, tak není rozumné odsoudit všechny invectivy, kterými byl za svého života i po své smrti častován, jako bezpředmětné a pouze jako plod zášti jeho politických oponentů, neboť mohly vycházet z reálného základu.

Hypotézu o Václavových intenzivnějších kontaktech se Židy by mohla podpořit i osoba Zikmunda Hulera, neboť i on byl v jednom díle svých současníků osočen, že se před Židy chová nepatřičně a prokazuje jim úctu, jež jim nepřísluší. Vzhledem k tomu, že Zikmund působil jako podkomoří, je nanejvýš pravděpodobné, že do kontaktu se Židy přicházel poměrně často. Ani zde tedy není možné vyloučit, že vzájemné vztahy Zikmunda se židovským obyvatelstvem přesáhly očekávaný rámeček. Je nasnadě, že pak byly tyto kontakty vnímány ze strany politických oponentů krále a jeho podkomořího nelibě, a že si tedy oponenti neváhali stěžovat na toto, podle jejich soudu nepatřičné a nevhodné chování. Všechny tyto uvedené domněnky o Václavově vztahu k Židům je nutné chápat jako hypotézy. Není pravděpodobné, že by byly přesvědčivě dokázány. Stejně tak, jako není možné tuto hypotézu dokázat, není možné ji bezezbytku prohlásit za nemožnou, jakkoliv se zdá v kontextu doby spíše nepravděpodobná. Na druhou stranu, židovské obyvatelstvo bylo plnohodnotnou, byť ne plnoprávnou skupinou obyvatelstva. Stejným způsobem je pak potřeba chápat i jejich působení a roli ve společnosti. Na jedné straně je jejich role politická a právní, formovaná listinným a jiným diplomatickým materiálem, na druhé straně pak role společenská a lidská, jejíž prokazování je mnohem náročnější, přesto ne zcela vyloučené.

Ještě jednou se zastavím u otázky, která zatím zůstala nezodpovězená, nicméně pro pochopení Václavovy židovské politiky je nezbytná. Jedná se právě o invectivy vůči královi ze strany panské jednoty, Jana z Jenštejna a ostatních církevních hodnostářů. Všechny je totiž nutné zasadit do časového kontextu a ten poté porovnat s časovým kontextem listin, které Václav o Židech vydal. Jak jsem výše uvedl, většina královy aktivity v židovské otázce spadá do období mezi lety 1383 a 1400, tedy do první poloviny vlády. Také stížnosti panské jednoty, Jana z Jenštejna a Jana z Wetzlaru spadají do tohoto období. Pouze vyjádření Ludolfa Zaháňského je vydáno až po Václavově smrti, reflektuje však pravděpodobně i období první poloviny vlády. Zamysleme-li se nad spory panovníka s pražským arcibiskupem a reprezentanty vyšší šlechty, které se týkaly mimo jiné i židovské politiky, v kontextu období největší

diplomatické aktivity panovníka v židovské otázce, vyvstává zde jistá souvislost. K této souvislosti má co říci i povaha dokumentů, které Václav IV. vydává, zvláště vezmeme-li v potaz dokumenty, které mají mít platnost minimálně pro Čechy.

Roku 1393 potvrzuje Václav *Statuta Iudæorum* a dále pak vydává listinu, v níž prohlašuje, že soudní pravomoc nad Židy mají mít ve městech královští úředníci. Ve stejném roce se pře Jan z Jenštejna se Zikmundem Hulerem o pravomoc nad pokřtěným Židem, který se znovu navrátil ke své původní víře.¹⁸³ Jedná se taktéž o stejný rok, v němž vrcholí konflikt mezi českým králem a pražským arcibiskupem. O rok později se formuje panská jednota a dochází k prvnímu zajetí panovníka. Roku 1395 si panská jednota vymíňuje, aby byla pravomoc nad Židy dodržována vždy tak, „*jakby listy svědčily*.“¹⁸⁴ Roku 1397 vydává panská jednota zmíněnou stížnost na panovníka, v níž ho obviňuje z přílišného přátelení se s Židy. Během tohoto období také panovník několikrát vydává listiny, kterými osvobozuje Židy od všech platů. Postupně tak činí pro celou zemi v letech 1385,¹⁸⁵ 1388,¹⁸⁶ 1389,¹⁸⁷ a 1400.¹⁸⁸ Z pozdější doby již žádné takové osvobození ani vydání ochrany nemáme.

Budeme-li vnímat vydávání a potvrzování práv jako akt, ke kterému dochází pouze ve chvílích, kdy je k němu důvod, tzn. práva jsou ohrožena nebo jejich ohrožení hrozí, staví to celou Václavovu politiku vůči Židům do jiného světla. Vydání výše uvedených dokumentů s platností pro celé Čechy je totiž pak nutné vnímat jako prostředek mocenského boje mezi panovníkem a šlechtou, resp. církví. Zápasilo se o sféry vlivu nad významnou menšinou. Na Židy je potřeba nahlížet jako na skupinu, jejíž zájmy byly využity v rámci širšího mocenského konfliktu. Vedle toho je nutné vnímat další, „všední“ rovinu Václavovy židovské politiky, tedy dokumenty týkající se Židů v jednotlivých městech, které nijak nevybočovaly z běžného postupu středověkých panovníků.

Podpora židovského obyvatelstva ze strany Václava IV. byla tedy pravděpodobně spíše účelová. Rozhodně však budila nevoli v panovníkově opozici, zároveň mohla přispět k vybudování představy Václava jako příznivce Židů, a to i mezi Židy samotnými. Toto vnímání je jistě nutné brát s rezervou a interpretovat ho v dobových souvislostech a kriticky, přesto jej ale nelze pominout. Právě tento obraz českého krále Václava IV. je ten, který ho tak výrazně odlišuje od obrazu jeho předchůdců. Je zároveň nutné striktně oddělovat jeho přístup

¹⁸³ PELTZEL, F. M. *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus, 1.*, s. 260.

¹⁸⁴ AČ I, č. 5, s. 56–58.

¹⁸⁵ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, č. 185, s. 149. CIM II, č. 601, s. 767–768.

¹⁸⁶ KÖPL, Karl (ed.). *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*, č. 466, s. 245–246.

¹⁸⁷ PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher*, č. 188, s. 149–150.

¹⁸⁸ CIM II, č. 726, s. 937. HLAVÁČEK, Ivan (ed.). *Codex Přemyslæus. Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400*. Praha, 2013, Archiv český, č. 179, s. 109–110.

k Židům říšským a k Židům českým. Co však mají Židé z těchto oblastí společného, je jejich význam jako artikl politických obchodů a dohod. Každý panovník v dějinách Židy využíval jako politický kapitál, s nímž bylo nutné hospodařit, jako vlivný prvek v utváření místní politiky. Nejinak tomu bylo i u Václava IV. U něj se však nabízí mnohem větší pestrost interpretací jeho jednání, která za sebou zanechává množství otázek, které musí prozatím z důvodu nedostatku pramenného materiálu zůstat nezodpovězeny.

5. Seznam zkratek

AČ	- Archiv Český.
CDB	- Codex diplomaticus Bohemiæ.
CIM	- Codex iuris municipalis.
DRTA	- Deutsche Reichstagsakten.
FRB	- Fontes rerum Bohemicarum.
GJ	- Germania Judaica.
RBM	- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.
RBMV	- Regesta Bohemiæ et Moraviæ ætatis Venceslai IV.

6. Bibliografie

6.1. Prameny

- BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra. *Regesta Bohemiae et Moraviae ætatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.). Tomus V, Fontes archivi nationalis*. Pragæ, 2012.
- BONDY, Gottlieb – DWORSKÝ, Franz. *Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien von 906 bis 1620, I, 2*. Prag, 1906.
- Deutsche Reichstagsakten unter König Wenzel*. München, 1867.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis. I, Privilegia Královských měst venkovských v Království Českém z let 1225-1419*. Praha, 1895.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis. I, Privilegia měst pražských*. Praha, 1886.
- ERBEN, Karel Jaromír. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars I., Annorum 600–1253*. Praga, 1855.
- EMLER, Josef. *Fontes rerum Bohemicarum. IV., Kronika Zbraslavská; Výpisy z rozličných kronik s několika zápisy zbraslavskými; Kronika Františka Pražského; Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. Praha, 1884.
- EMLER, Josef. *Regesta diplomatica nec noc epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. Praha, 1882.
- FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I., Inde ab a. 805 usque ad a. 1197*. Praha, 1907.
- Germania judaica. I, Von den ältesten Zeiten bis 1238*. Tübingen, 1963.
- Germania judaica. II, Von 1238 bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*. Tübingen, 1968.
- Germania judaica. III, 1350–1519*. Tübingen, 1987 (1. sv.), 1995 (2. sv.), 2003 (3. sv.).
- GRADL, Heinrich. *Aus dem Egerer Archive. Beiträge zur Geschichte Böhmens und des Reiches, unter Karl, Wenzel und Siegmund*, in: SCHLESINGER, Ludwig (ed.). *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, XXIX (1891), s. 73–79.
- HAAS, Antonín. *Codex iuris municipalis. IV/1, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*. Praha, 1954.
- HLAVÁČEK, Ivan (ed.). *Codex Přemyslæus. Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400*. Praha, 2013. Archiv český XXXIX.
- JACOBI, Theodor (ed.). *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae*, Berlin, 1841.
- LOSERTH, Johann (ed.). *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung. III, Der Tractatus de Longevo Schismate des Abtes Ludolf von Sagan*. Wien, 1880.

- NEUBAUER, Adolf a Moritz STERN (eds.). *Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während der Kreuzzüge*. Berlin, 1892.
- PALACKÝ, František. *Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte: nebst Beilagen ; ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert. Zweite Lieferung*. Prag: Kronberger, 1847.
- PELTZEL, F. M. *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus, I.* Prag, 1788.
- PELTZEL, F. M. *Urkundenbuch zur Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus*. Prag, 1788.
- Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku: od počátků do roku 1347*. Praha, 2015. Archiv Český XLI.
- SCHLESINGER, Ludwig (ed.). *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*. Prag, 1876.
- Zbraslavská kronika*. Praha, 1976.

6.2. Literatura

- BLÁHA, Ondřej – DITTMANN, Robert – KOMÁREK, Karel – POLAKOVIČ, Daniel – ULIČNÁ, Lenka (eds.). *Kenaanské glosy ve středověkých hebrejských rukopisech s vazbou na české země*. Praha, 2015.
- BLECHOVÁ, Lenka. *Die Institution des Judenrichters in mittelalterlichen Quellen böhmisch-mährischer Provenienz*, in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 97–127.
- BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny země Koruny české. IV.a 1310–1402*. Praha, 2003.
- BOBKOVÁ, Lenka a Milena BARTLOVÁ. *Velké dějiny země Koruny české. IV.b 1310-1402*. Praha, 2003.
- BROSCHÉ, Wilfried. *Das Ghetto von Prag*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die Juden in den böhmischen Ländern*. München, Wien, 1983, s. 87–122.
- CARO, Georg. *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und der Neuzeit*. Leipzig, 1908.
- CLUSE, Christoph. *Zu den räumlichen Organisationsformen von Juden im christlichen Umfeld*, in: IRSIGLER, Franz (ed.). *Zwischen Maas und Rhein. Beziehungen*,

- Begegnungen und Konflikte in einem europäischen Kernraum von der Spätantike bis zum 19. Jahrhundert.* Trier, 2006, s. 285–296.
- COHEN, Jeremy. *The Sanctifying the Name of God. Jewish Martyrs and Jewish Memories of the First Crusade.* Philadelphia, 2004.
- CYMBALAK, Tomasz – STAŇKOVÁ, Veronika – POLAKOVIČ, Daniel. *The Jewish Garden in the New Town of Prague. New lessons learned from the archeological investigations undertaken by the Nation Heritage Institute in the Capital City of Prague,* in: DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). *Juden in der mittelalterlichen Stadt: der städtische Raum im Mittelalter - Ort des Zusammenlebens und des Konflikts.* Praha, 2015, s. 149–168.
- ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české. V, 1402–1437.* Praha: Paseka, 2010.
- De VOOGHT, Paul. *Hussiana.* Louvain, 1960.
- DOLEŽALOVÁ, Eva. *Die böhmischen Könige und die erneute Ansiedlung der Juden in den böhmischen Ländern nach den Pogromen des 14. Jahrhunderts,* in: DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). *Juden in der mittelalterlichen Stadt: der städtische Raum im Mittelalter – Ort des Zusammenlebens und des Konflikts.* Praha, 2015, s. 27–37.
- DOLEŽALOVÁ, Eva. *Über mögliche Zusammenhänge zwischen den Pogromen in Prag und Görlitz im Jahr 1389,* in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt).* Brünn, 2016, s. 187–200.
- DOLEŽALOVÁ, Eva. *Židé v českých zemích za panování Lucemburků,* in: BOBKOVÁ, Lenka – ŠMAHEL, František (eds.). *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy.* Praha, 2012.
- ECKERT, Willehad Paul. *Die Juden im Zeitalter Karls IV.,* in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen.* München, 1978, s. 123–130.
- GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.* Brünn, 1934.
- GRAUS, František. *Pest – Geissler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit.* Göttingen, 1987.
- HAUSMANN, Albrecht. *Der Ackermann aus Böhmen und die Prager Juden um 1400,* in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 125/2 (2003), s. 292–323.
- HAVERKAMP, Alfred. *Juden und Städte – Verbindungen und Bindungen,* in: CLUSE, Christoph (ed.). *Europas Juden im Mittelalter. Beiträge des internationalen Symposiums in Speyer vom 20. – 25. Oktober 2002.* Trier, 2004, s. 72–85.

- HAVERKAPM, Alferd. *Lebensbedingungen der Juden im spätmittelalterlichen Detuschland*, in: BURGARD, Friedhelm – HEIT, Alfred – MATHEUS, Michael (eds.). *Alfred Haverkamp. Verfassung, Kultur, Lebensform. Beiträge zur italienischen, deutschen und jüdischen Geschichte im europäischen Mittelalter*. Trier, 1997, s. 463–484.
- HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009.
- HRUZA, Karel. *Anno domini 1385 do burden die iuden... gevangen. Die vorweggenommene Wirkung skandalöser Urkunden König Wenzels (IV.)*, in: HRUZA, Karel (ed.). *Wege zur Urkunde. Wege der Urkunde. Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters*. Wien, 2005, s. 117–167.
- KISCH, Guido. *Forschungen zur Sozial- und Rechtsgeschichte der Juden in Deutschland während des Mittelalters*. Stuttgart und Zürich, 1978.
- KISCH, Guido. *The Jews in Medieval Germany. A Study of their Legal an Social Status*. Chicago, 1949.
- KOCMAN, Pavel. *Die Ausweisung der Juden aus den mährischen königlichen Städten 1426–1514: Verlauf, Anlässe, Folgen*, in: TEUFEL, Helmut – KOCMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 269–346.
- LOTTER, Friedrich. *Talmudisches Recht in den Judenprivilegien Heinrichs IV.? Zu Ausbildung und Entwicklung des Marktschutzrechts in frühen und hohen Mittelalter*, in: *Archiv für Kulturgeschichte*, 72 (1990), s. 23–61.
- LOTTER, Friedrich. *The Scope and Effectiveness of Imperial Jewry Law in the High Middle Ages*, in: *Jewish History*, 4/1 (1989), s. 31–58.
- MAGIN, Christine. *Wie es umb der iuden recht stet. Der Status der Juden in spätmittelalterlichen deutschen Rechtsbüchern*. Göttingen, 1999.
- MARCUS, Ivan G. *Die politischen Entwicklungen im mittelalterlichen deutschen Judentum, ihre Ursachen und Wirkungen*, in: GRÖZINGER, Karl E. (ed.). *Judentum in deutschen Sprachraum*, Frankfurt a. M., 1991, s. 60–88.
- MENGEL, David C. *Emperor Charles IV., Jews and Urban Space*, in: MENGEL, David C. (ed.). *Christianity and Culture in the Middle Ages*. Notre Dame, 2014, s. 294–328
- MÜLLER, Jörg R. *König Johann von Böhmen und die Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien (1310–1346)*, in: TEUFEL, Helmut – KOCMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter:*

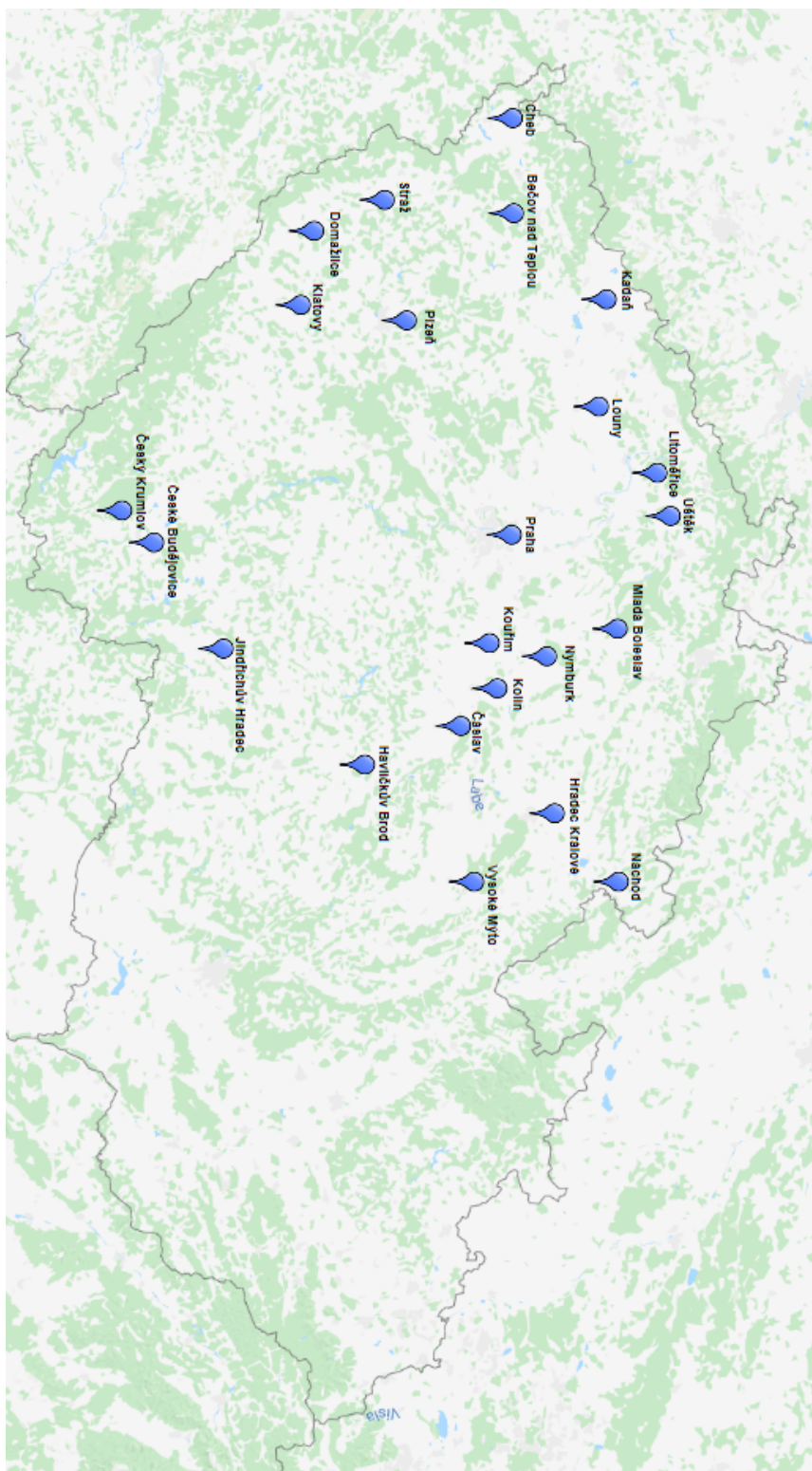
- Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 55–96.
- MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*. Praha, 2015.
- NEWMAN, Barbara. *The Passion of the Jews of Prague: The Pogrom of 1389 and the Lessons of a Medieval Parody*, in: *Church History*, 81 (2012), s. 1–26.
- PATSCHOWSKY, Alexander. *Das Rechtsverhältnis der Juden zum deutschen König (9. - 14. Jahrhundert). Ein europäischer Vergleich*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung* 110 (1993), s. 331–371.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001.
- PUTÍK, Alexandr. *On the Topography and Demography of the Prague Jewish Town Prior to Pogrom of 1389*, in: *Judaica Bohemiae*, 30–31 (1994/95), s. 7–46.
- RUBEŠOVÁ, Markéta Pnina. *Právní postavení Židů ve středověké Evropě*, in: ŠEDINOVÁ, Jiřina (ed.). *Dialog myšlenkových proudů středověkého judaismu: mezi integrací a izolací*. Praha, 2011, s. 22–89.
- SCHREINER, Klaus. *Correctio Principis. Gedankliche Begründung und geschichtliche Praxis spätmittelalterlichen Herrscherkritik*, in: GRAUS, František (ed.). *Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und Inhaltliche Probleme*. Sigmaringen, 1987, s. 203–256.
- SEDLÁČEK, August. *Děje města Čáslavě*. Praha, 1874.
- SLÁDEK, Pavel. *Raši (1040–1105). Vznik biblického komentáře ve frankoporýnských centrech*. Praha, 2012.
- SOUKUP, Daniel – WIEDL, Birgit. *Die Pulkauer Judenverfolgungen (1338) im Spiegel österreichischer, böhmischer und mährischer Quellen*, in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing – 1942 Theresienstadt)*. Brünn, 2016, s. 129–158.
- SOUKUP, Daniel. *Latinské a české verše o pražském pogromu roku 1389. Ke dvěma pozapomenutým žakovským skladbám*, in: *Česká literatura*, 5 (2012), s. 711–726.
- SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1361-1419: k předpokladům husitské revoluce*. Praha, 1986.
- STEINHERZ, Samuel. *Der Sturz des Vicedominus Jacob (1124)*, in: *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik*, 2 (1930), s. 15–47.
- STEINOVÁ, Evina. *"All That Suffering": Hebrew Narratives about the Prague Easter Massacre of 1389 and Their Interaction with the Latin Material*, in: BLÁHA, Ondřej – DITTMANN, Robert – ULIČNÁ, Lenka (eds.). *Knaanic Language: Structure and*

- Historical Background: proceedings of a conference held in Prague on October 25-26, 2012.* Prague, 2013, s. 241–268.
- STEINOVÁ, Evina. *Passio Iudeorum Pragensium. Kritická edícia Pašijí pražských židov.* Brno, magisterská diplomová práce FF MU, 2010.
- STEINOVÁ, Evina. *Passio Iudeorum Pragensium: Tatsachen und Fiktionen über das Pogrom im Jahr 1389*, in: TEUFEL, Helmut – KOČMAN, Pavel – ŘEPA, Milan (eds.). *"Avigdor, Benesch, Gitl": Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien im Mittelalter: Samuel Steinherz zum Gedenken (1857 Güssing - 1942 Theresienstadt).* Brunn, 2016, s. 159–185.
- STOBBE, Otto. *Die Juden in Deutschland während des Mittelalters in politischer, sozialer und rechtlicher Beziehung.* Braunschweig, 1866.
- ŠMAHEL, František. *Die Prager Judengemeinde im hussitischen Zeitalter (1389–1485)*, in: CLUSE, Christoph – HAVERKAMP, Alfred – YUVAL, Israel Jacob (eds.). *Jüdische Gemeinden und ihr christlicher Kontext in kulturräumlich vergleichender Betrachtung: von der Spätantike bis zum 18. Jahrhundert.* Hannover, 2003, s. 341–363.
- TOCH, Michel. *The European Jews of the Early Middle Ages: Slave-traders?*, in: Zion, 64 (1999), s. 39–63 [hebrejsky].
- TOCH, Michael. *The Formation of Diaspora: the Settlement of Jews in the Medieval German Reich*, in: Aschkenas – Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden, 7 (1997), s. 55–78.
- TISCHLER, Maria. *Böhmische Judengemeinden 1348–1519*, in: SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die Juden in den böhmischen Ländern.* München, Wien, 1983, s. 37–56.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Kdo zaplatil vznik našeho státu? Říše prvních Boleslavů a otroci*, in: Dějiny a současnost, 21 (1999), č. 3, s. 2–7.
- VELIČKA, Tomáš. *Města v Žateckém kraji a královští úředníci v době předhusitské*, in: Porta Bohemica. Sborník historických prací, 6 (2013), s. 146–193.
- WELTSCH, Ruben E. *Archbishop John of Jenstein (1348–1400). Papalism, Humanism and Reform in Pre-Hussite Prague.* The Hague, Paris, 1968.
- YUVAL, Israel Jacob. *Jews, Hussites and Germans according to the Chronicle 'Gilgul Bnei Hushim,'* in: Zion, 54/3 (1989), s. 275–319 [hebrejsky].
- ZACHOVÁ, Jana. *Un privilege de Přemysl Otakar II.*, in: Judaica Bohemiae, 14/2 (1978), s. 71–74.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034-1198).* Praha, 2007.

ŽONCA, Milan. „...and order was upset.“ *Easter, the Eucharist, and the Jews of Prague, 1389*, in: ADAMS, Jonathan – HEß, Cordelia (eds.). *Antisemitism: Continuity and Change from the Middle Ages to the Present Day*. London, 2018, s. 287–305.

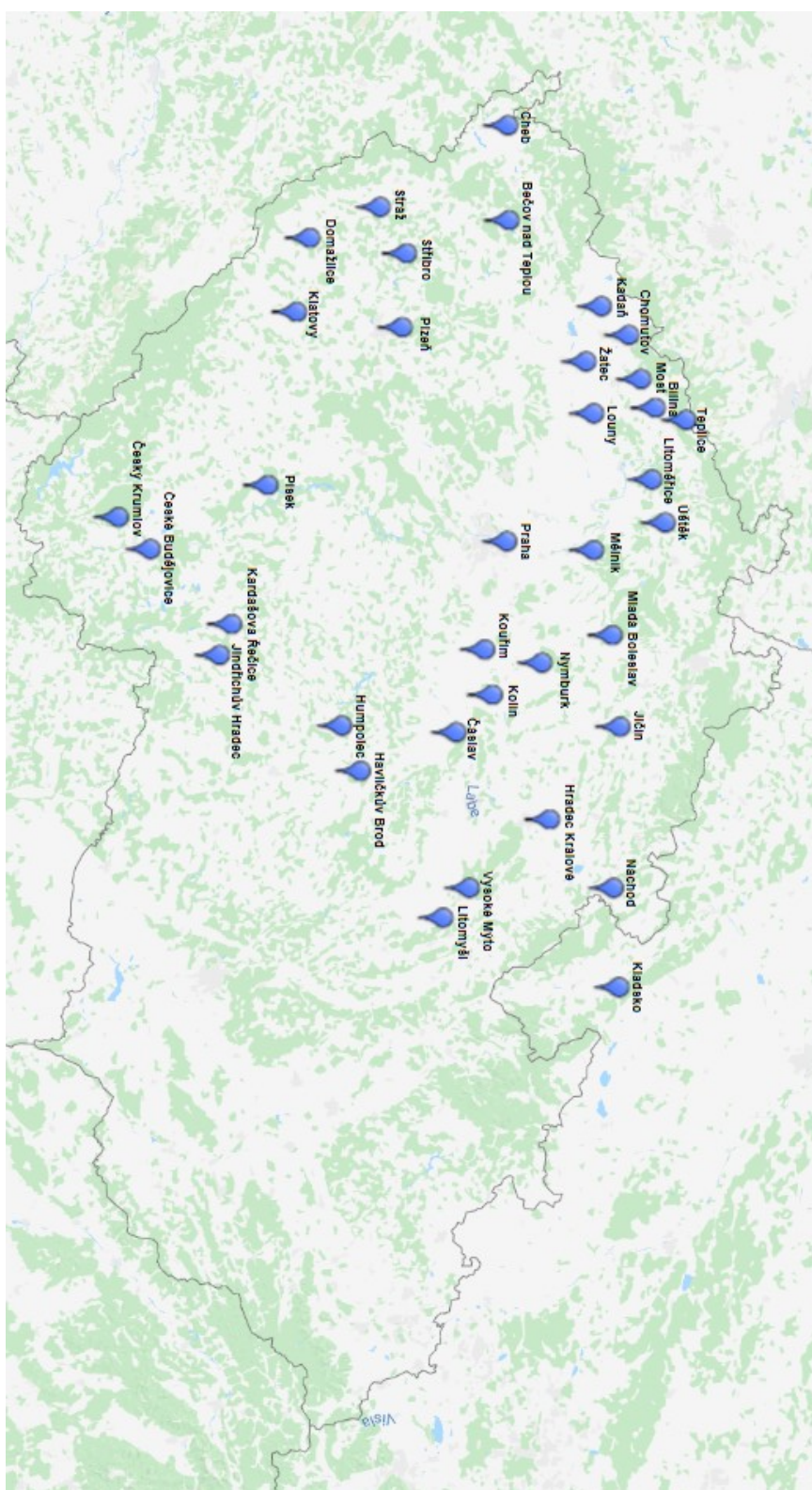
ŽONCA, Milan. *Několik poznámek k intelektuálnímu profilu Avigdora Kary*, in: BOUŠEK, Daniel – KRÍŽOVÁ, Magdalena – SLÁDEK, Pavel (eds.). *Dvarim meatim. Studie pro Jiřinu Šedinovou*. Praha, 2016, s. 35–56.

7. Přílohy

Příloha 1: Doložené či předpokládané židovské osídlení v Čechách k roku 1347.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Zpracováno dle GJ I, II, s přihlédnutím k mapám v *Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku: od počátků do roku 1347* a HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 386–387.

Příloha 2: Doložené či předpokládané židovské osídlení v Čechách k roku 1419.